

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

У НОМЕРІ:

- **ЕКОНОМІКА**

∨ *Реформування податкової політики
в умовах війни*

- **ВІЙСЬКОВА СПРАВА**

∨ *Військовий облік для жінок*

№ 15 (237) ЖОВТЕНЬ 2022

**ГРОМАДСЬКА ДУМКА
ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ**

№ 15 (237) 2022

Інформаційно-аналітичний бюлетень
на базі оперативних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ»

Засновники:

Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
Національна юридична бібліотека

Головний редактор
Ю. Половинчак

Редакційна колегія:

Н. Іванова (відповідальна за випуск), Т. Дубас,
Ю. Калініна-Симончук

Заснований у 2011 році
Видається двічі на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання можна
ознайомитись на сайті

Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Україна приєдналась до країн ЄС, що мають
затверджений план реалізації принципів
відкритої науки 3
Іноземці зможуть відкривати бізнес в Україні
за спрощеною системою оподаткування 3
Парламент вдосконалює законодавство
щодо захисту прав споживачів під час
онлайн-покупок, – голова Комітету із питань
економічного розвитку Д. Наталуха 4
Законопроект про колективні договори й
угоди утверджує в Україні європейські
традиції ведення соціального діалогу, –
голова Комітету із питань соціальної політики
та захисту прав ветеранів Г. Третьякова 4

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

Беззуб І.
Реформування податкової політики
в умовах війни: думки експертів..... 5
Чернявська Л.
Військовий облік для жінок..... 13

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА * 24

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Україна приєдналась до країн ЄС, що мають затверджений план реалізації принципів відкритої науки

8 жовтня 2022 р. уряд схвалив розпорядження «Про затвердження національного плану щодо відкритої науки».

Документ є черговим кроком на шляху інтеграції України до Європейського дослідницького простору. Його виконання забезпечить реалізацію Угоди між Україною, з одного боку, і Європейським Союзом та Європейським співтовариством з атомної енергії, з іншого, про участь України у Рамковій програмі з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» та Програмі з досліджень та навчання Європейського співтовариства з атомної енергії (2021–2025), комплементарній до Рамкової програми з досліджень та інновацій «Горизонт Європа». Ст. 6 Угоди визначає необхідність підтримки практик відкритої науки відповідно до правил програми «Горизонт Європа» та «Євратом». Реалізація заходів Національного плану створить умови для виконання угоди українськими організаціями.

Відтепер Україна приєдналась до країн ЄС, що мають затверджений план реалізації принципів відкритої науки.

Подальша реалізація Національного плану щодо відкритої науки створить:

- нормативно-правові передумови для формування державної політики відкритої науки;
- надасть заінтересованим сторонам відкритий доступ до приладів, інструментів та інших засобів отримання наукового результату;
- забезпечить опрацювання наукових даних з урахуванням принципів FAIR (сукупність принципів щодо видимості, доступності, сумісності, і багаторазового використання наукових даних);

- сприятиме прискоренню обігу наукової інформації, забезпечить доступ до актуальної наукової інформації без будь-якої дискримінації;
- створить умови для більш ефективного використання результатів досліджень та розробок, виконаних із залученням бюджетних коштів;

- зробить більш прозорим науковий та освітній простір (*Урядовий портал (<https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-pryiednalas-do-krajin-es-shcho-maiut-zatverdzhenyi-plan-realizatsii-pryntsypiv-vidkrytoi-nauky>). – 2022. – 8.10*).

Іноземці зможуть відкривати бізнес в Україні за спрощеною системою оподаткування

Верховна Рада України ухвалила в цілому Закон щодо особливостей оподаткування підприємницької діяльності електронних резидентів, що дає можливість іноземним громадянам відкривати бізнес в Україні за спрощеною процедурою.

Як заявив народний депутат, член парламентського Комітету з питань цифрової трансформації Є. Чернев, відповідна ідея з'явилася ще до повномасштабної війни, але зараз вона стала ще більш актуальною.

«Умовно кажучи, якщо громадянин Польщі, Литви, Латвії, США чи будь-якої іншої країни світу захоче відкрити бізнес в Україні, то він

зможе це здійснити онлайн. Зареєструвати бізнес можна на 3-ій групі ФОПу зі спрощеною системою оподаткування, тобто за 5 % від обігу», – пояснив політик.

За його словами, такі ініціативи важливі, щоб Україна поповнювала свій бюджет через інші бізнеси.

«Зараз ми орієнтуємося більше на IT-підприємців, які можуть працювати з будь-якої точки світу. Саме тому цей закон ухвалений, і я сподіваюся, що він запрацює дуже швидко», – резюмував парламентарій (*Офіційний вебпортал парламенту України (<https://www.rada.gov.ua/news/razom/228776.html>). – 2022. – 6.10*).

Парламент вдосконалює законодавство щодо захисту прав споживачів під час онлайн-покупок, – голова Комітету із питань економічного розвитку Д. Наталуха

У країна приводить своє законодавство у відповідність до європейських вимог і запроваджує дистанційний електронний договір для тих людей, які здійснюють онлайн-покупки. Відповідний законопроект № 6134 був ухвалений у першому читанні.

Про це розповів народний депутат, голова Комітету ВРУ із питань економічного розвитку Д. Наталуха.

«Тепер продавець буде зобов'язаний під час реалізації своїх товарів дотримуватися законодавства про захист прав споживачів, виписувати чіткі критерії товару – його якість, кількість, характеристики, об'єми тощо – й нести відповідальність у разі його відсутності. Більше того, надаються повноваження обмежувати доступ до інтернет-магазинів, які не виконують ці вимоги», – зазначив парламентарій.

Він додав, що законопроект надає можливість Держпродспоживслужбі звернутися до провайдера з відповідною вимогою, коли

будуть зафіксовані факти недотримання певним інтернет-магазином законодавства.

«Таким чином посилюється захист споживача, який здійснює онлайн-покупки. Також посилюється відповідальність онлайн-магазинів, бо, на жаль, є багато випадків, коли вони недобросовісно ведуть свою роботу. Приміром, люди замовляють один товар, а приходять інший або неякісний. Усі користуються тим, що це онлайн-торгівля і покупець потім змушений бігати по всій Україні, шукати, де у них офіс або ще щось», – пояснив політик.

За його словами, у Євросоюзі таке законодавство вже успішно працює. Тож у разі ухвалення відповідного законопроект у цілому й набуття ним чинності кожен із нас буде почуватися більш упевнено, коли наступного разу купить собі в інтернеті якийсь товар (*Офіційний вебпортал парламенту України (<https://www.rada.gov.ua/news/razom/228775.html>). – 2022. – 6.10).*

Законопроект про колективні договори й угоди утверджує в Україні європейські традиції ведення соціального діалогу, – голова Комітету із питань соціальної політики та захисту прав ветеранів Г. Третякова

У країна має повертати економіку до тієї кількості робочих місць, яка була до війни, і навіть більше. Для цього нам потрібно створювати умови і для трудового колективу, і для профспілок, і для роботодавців.

Саме на це спрямовані норми ухваленого в першому читанні законопроект № 7628, що стосується колективних угод і договорів.

Про це заявила народна депутатка, голова Комітету ВРУ з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів Г. Третякова.

«У нас дуже часто і на галузевому, і на територіальному рівнях відсутня сторона роботодавця. Коли вона відсутня, колективний

договір укласти неможливо. Спільні представницькі органи формуються не відповідно до директиви ЄС, до традицій ведення соціального діалогу, що наявні в Європі. Якщо ми вже кажемо про наш шлях у Європу, то нам потрібна імплементація директив конвенцій та умов, які запроваджують європейські правила», – сказала політикиня.

За її словами, відповідний документ є євроінтеграційним і його ухвалення в цілому дає можливість нашому уряду, Офісу Президента, Президенту й парламентському Комітету міжнародних справ вести перемовини щодо входження в ЄС на більш потужній позиції.

Народна депутатка також наголосила, що в цьому законопроекті є ще один важливий позитивний момент.

«Це один із договорів, де узгоджені на перше читання позиції і спільного представницького органу профспілок, і спільного представницького органу роботодавців. На друге читання нам ще

доведеться дещо обговорити. Крім того, у комітеті під час обговорення цього законопроекту поставало питання механізму надання репрезентативності профспілкам, роботодавцям, особливо у воєнний час», – сказала Г. Третьякова (*Офіційний вебпортал парламенту України* (<https://www.rada.gov.ua/news/razom/228778.html>). – 2022. – 6.10).

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

I. Беззуб, мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Реформування податкової політики в умовах війни: думки експертів

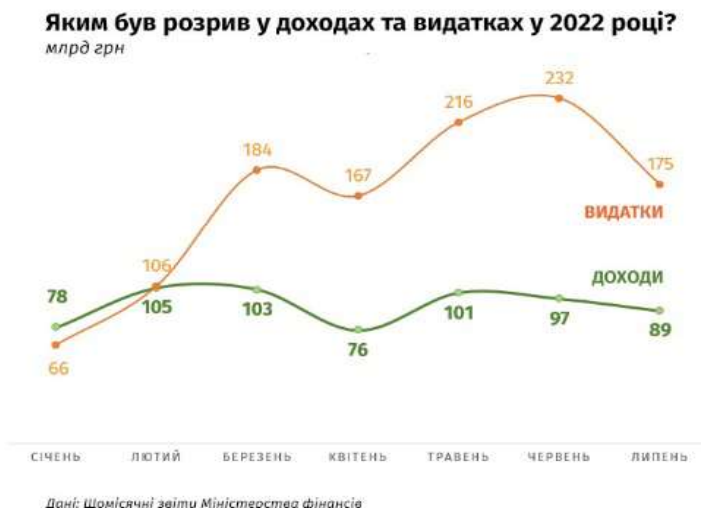
Зважаючи на те, що важливим компонентом економічних перетворень є реалізація саме податкової політики, українська влада вкотре заговорила про її реформування. За пів року активних бойових дій економіка встигла адаптуватися до життя в новій парадигмі, тому чи варто повертатися до розмов про податкову реформу і чи можливо її реалізувати в умовах війни. Нині значна увага експертів та фахівців приділена напрацюванню та обговоренню низки сценаріїв здійснення реформування податкової системи.

Відомо, що розмови про необхідність податкової реформи в Україні були ще до початку війни. За словами голови Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики Д. Гетманцева, тоді розглядалася ініціатива, щоб не змінювати ЄСВ, залишивши його на рівні 22 %, а ПДФО зробити 10 %, друга – об'єднати три податки (ПДФО, військовий збір і ЄСВ) і зменшити до 25 % (станом на сьогодні це 41,5 %).

Після початку повномасштабної війни Президент України В. Зеленський у березні 2022 р. доручив уряду максимально послабити податки на час війни та розробити податкову модель для післявоєнної розбудови. Ці заходи, за його словами, необхідно було вжити для того, аби повернути бізнес, який виїхав за кордон, і відновити роботу тих, хто постраждав або збанкрутував через воєнні дії. У перші

місяці війни за ініціативи економічного блоку уряду для забезпечення нормального функціонування бізнесу парламент скасував ввізні мита для імпортованих товарів, у тому числі вживаних автомобілів, акциз на пальне, значно розширив можливість застосування спрощеної системи оподаткування (2 % єдиного податку з обороту), збільшивши поріг її застосування для 3-ї групи до 10 млрд грн. На той момент це було виправдано, аби вивести економіку із шокового стану та убезпечити її від колапсу внаслідок розриву виробничих, логістичних зав'язків і дефіциту товарів критичного імпорту. Утім, зворотною стороною таких пільг стала втрата значної частини бюджетних доходів (лише по імпорту втрати оцінюються щонайменше в 50 млрд грн). Певним компенсатором цих втрачених доходів стало тимчасове припинення відшкодування ПДВ упродовж лютого-травня, яке, починаючи з червня, було поновлено.

За підрахунками Міністерства фінансів, щомісяця Україні не вистачає близько 5 млрд дол., щоб профінансувати термінові потреби через те, що суми податків і зборів впали. Так, податкові збори зменшилися на 70 % від довоєнного рівня, а митні – на 30 %. За словами міністра фінансів С. Марченка, у липні було зібрано 89 млрд грн, відшкодування ПДВ при цьому не було, а військові видатки на місяць – приблизно 130 млрд грн.

Джерело інформації: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/08/22/690660>

Тому з 1 липня, у міру відновлення економічної активності, більша частина пільг з оподаткування імпорту була скасована (для платників єдиного податку, ввезення автомобілів). Цей крок був необхідним для зменшення фіскальних та валютних дисбалансів.

Український державний бюджет в умовах війни має колосальний дефіцит, який фінансується внутрішніми та зовнішніми запозиченнями, а також грантами від держав-друзів та партнерів, однак видатки, які пов'язані з армією, фінансуються власними силами. Саме тому перед будь-якими податковими новаціями варто чітко прописати усі компенсатори та шляхи, які дозволять мінімізувати можливі ризики. Для країни у стані війни головне завдання – максимальна мобілізація всіх доступних ресурсів, аби країна могла фінансувати свої воєнні витрати та надавати базові соціальні послуги.

Планом відновлення України, презентованим в Лугано, передбачено проведення комплексної податкової реформи на другому етапі його реалізації, після закінчення війни. Автори Плану вважають, що одним з пунктів такої реформи має бути зниження ефективного податкового навантаження на працю і капітал для стимулювання інвестицій та створення робочих місць. Однак, ідеться про реформу в мирний час, коли дозволятимуть умови, а не

сьогодні, коли власних податкових надходжень вистачає хіба що профінансувати 80 % видатків на оборону, і подальші втрати в доходах для України є недопустимими.

Саме тому, на цьому фоні досить несподіваною стала ініціатива впровадження нової радикальної моделі податкової реформи «10-10-10», над якою працювала команда Офісу Президента на чолі з заступником глави Р. Шурмою. Також у розробці концепту брали участь: директор економічних програм Ukrainian Institute for the Future А. Амелін, старший економіст Ukraine Economic Outlook М. Кухар та генеральний директор групи компаній Advanter Group А. Длігач.

Реформа передбачає зниження ключових ставок податків. Так, пропонують знизити до 10 % податок на додану вартість, який нині становить 20 %, податок на доходи фізосіб (ПДФО) із поточних 18 %. Податок на прибуток підприємств також хочуть зменшити із 18 % до 10 %, а в середньостроковій перспективі і зовсім відмовитися від нього. Натомість пропозиція включає введення податку на виведений за кордон капітал – 10–15 %. На час війни ініціатори реформи вважають за доцільне підвищити вдвічі ставку військового збору – до 3 %. Також розробники податкової моделі пропонують скасувати сплату ЄСВ (наразі 22 % від фонду оплати праці працівника).

Назва податку/збору	Чинна ставка	Пропонована ставка у реформі Гетманцева	Пропонована ставка у реформі Шурми	База оподаткування
На прибуток підприємств	18%	18%	10%	Різниця між доходами та витратами підприємства (чистий прибуток)
На доходи фізосіб	18%	30%	10%	Дохід громадянина (заробітна плата, проценти за депозитом, дохід від продажу майна тощо)
На додану вартість	20%	20%	10%	Входить у вартість товару для кінцевого споживача
Військовий збір	1.5%	0%	3%	Дохід громадянина (заробітна плата, проценти за депозитом, дохід від продажу майна тощо)
ЄСВ	22%	0%	0%	Фонд заробітної плати працівника до вирахування податків на дохід

Джерело інформації: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/08/22/690660>

Реформа також передбачає скасування більшості з 260 податкових пільг, що дасть змогу додатково залучити до бюджету близько 180 млрд грн та зробити систему стягнення податків більш справедливою. Серед ліквідованих пільг, зокрема, пропозиція підвищити ставки екологічного податку і ПДВ для фармацевтичної продукції та пального з 7 % до 10 %.

Разом із цим в Офісі Президента пропонують посилити відповідальність за порушення податкового законодавства і надати Державній податковій службі доступ до інформації про банківські рахунки платників податків. Як наголошує Р. Шурма, розкриття банківської таємниці перед фіскальними органами не є чимось унікальним. За його словами, у США відповідальність за порушення податкового законодавства є чи не найбільшою серед усіх можливих правопорушень. Водночас, переконаний чиновник, нова модель дасть змогу Україні бути конкурентною з податкової точки зору, зокрема й для глобального бізнесу.

Загалом в Україні податки становлять 40 % ВВП, тоді як серед країн, що розвиваються – 30 %. Саме до цього показника прагнуть знизити податкове навантаження ініціатори нової податкової моделі. Для порівняння, у Британії ефективна ставка оподаткування фонду оплати

праці становить близько 31 %, в Ізраїлі – 22 %, у Мексиці – 20 %, у Новій Зеландії – 18 %, тоді як в Україні на сьогодні – 41,5 %.

Українські підприємці в Польщі, Болгарії, Чехії, Румунії зараз отримують кращі умови для ведення бізнесу, у тому числі податкові, ніж в Україні. Тому необхідно створити зараз в Україні найкращі в Європі умови для роботи малого та середнього бізнесу, щоб він повернувся в країну, наголошує співзасновник Центру економічного відновлення А. Длігач.

За підрахунками авторів податкової ініціативи, зменшення ключових ставок податкового навантаження хоча б на найближчі 3–5 років допоможе вивести бізнес з тіні та звести до мінімуму корупцію у податковій системі. Так, за розрахунками Інституту соціально-економічної трансформації, у 2020 р. через схеми з ухилення від оподаткування при виплаті зарплат бюджет втратив понад 140 млрд грн. Сьогодні близько 68 % підприємств ухиляється від сплати ЄСВ, виплачуючи сірі зарплати. А половина роботодавців в Україні використовує схему «зарплатних ФОПів» для оптимізації оподаткування.

Автори вважають, що нові податки буде вигідніше сплачувати, ніж оптимізувати. Як пояснює один із авторів ініціативи А. Длігач, фактично йдеться про новий публічний договір:

держава зменшує податки – бізнес їх сплачує в повному обсязі. Натомість, за збереження поточної податкової практики бізнес усе більше переходитиме в тінь або виїжджатиме з країни, у результаті чого рівень життя населення падатиме, а економіка перейде до затяжної стагнації.

За умови запуску реформи відбудеться «критичне покращення податкового клімату в країні, що сприятиме активізації ділової активності, збільшенню капітальних інвестицій і в стратегічній перспективі – значному збільшенню податкових надходжень із можливістю досягнення профіциту бюджету». За словами директора економічних програм Ukrainian Institute for the Future А. Амеліна, реформа дасть зростання оборотного капіталу в бізнесі, а з ним – більше інвестицій, робочих місць, прибутку та податків, зниження адміністративного тиску, спрощення звітності, цифровізацію, білі зарплати.

Серед прихильників ідеї зниження фіскального тиску на громадян та бізнес в умовах війни засновник і керівник Ajax Systems О. Конотопський, засновник UBC Group І. Гуменний, експрезидент Київстар П. Чернишов, співзасновник Монобанку О. Гороховський та інші. Вони переконані, що пропонувані ставки допоможуть бізнесу вийти із тіні, а найкращий в Європі податковий клімат виділить Україну з-поміж інших юрисдикцій.

Прихильники та розробники реформи впевнені у її майбутній ефективності, яка має подолати проблеми української економіки, такі як: високий рівень бюрократії; велика частка тіньової економіки; відсутність або утруднений доступ до кредитів та інвестицій; повільне зростання економіки.

Перед нами початок командної роботи з формулювання економічної альтернативи агресивному марксизму Д. Гетманцева, номенклатурній інерції Д. Шмигала та олігархічному схематозу великої кількості міністрів, депутатів та держслужбовців, пише експерт Я. Романчук.

Попри те, що реформа «10-10-10» передбачає суттєве зниження податків, проект викликав жваву дискусію серед економістів та

бізнесменів, знайшовши не тільки прихильників, а й противників. Якщо прихильники реформи кажуть, що таке зменшення податків привабить інвестиції і полегшить життя бізнесу, то противники наводять аргументи, зокрема, про значні бюджетні втрати і невідповідність такої реформи курсу євроінтеграції.

Дійсно, в Україні є багато прихильників ідеї зниження фіскального тиску на громадян та бізнес в умовах війни. Однак, враховуючи відсутність чітких розрахунків конкретних джерел фінансування додаткового дефіциту, який утвориться в результаті запровадження реформи, виникає багато питань до ініціативи не лише серед економістів, а й у представників виконавчої та законодавчої влади.

За словами Р. Шурми, активно підтримує та просуває нову податкову модель міністр економіки Ю. Свириденко. Але вона має серйозних опонентів у вигляді С. Марченка та Д. Гетманцева, які лобюють ідею збільшення податкового тиску. І міністр фінансів, і голова парламентського комітету сумніваються в доцільності зниження податків під час війни. Ініціатори концепції пропонують підтримати бізнес за рахунок зниження пенсій і зарплат бюджетникам, адже скасування ЄСВ означає, що Пенсійний фонд недоотримає близько 350 млрд грн на рік, наголошує Д. Гетманцев.

Реформа «10-10-10» не знаходить підтримки і в профільних органах. Так, гостро розкритикували цю ідею і в Національному банку, зазначивши, що її проведення загрожує фінансовій стабільності. Такі кроки матимуть негативні макроекономічні наслідки, які ускладнюватимуть не тільки поточну макроекономічну ситуацію, а й повоєнне відновлення економіки. В умовах війни будь-які зміни до податкового законодавства, у тому числі з метою лібералізації та зниження ставок податків, можуть бути здійснені після проведення всебічних економічних розрахунків та за умови винайдення відповідних компенсаторів, наголошують чиновники.

У свою чергу лідерка партії «Слуга народу» О. Шуляк також заявила, що Верховна Рада України розглядатиме нову податкову реформу тільки, якщо її підтримає Кабінет Міністрів.

Для цього податкова ініціатива має містити точні розрахунки та вичерпні обґрунтування змін, бути підтримана Мінфіном та містити відповідні корекції в бюджетній політиці, а також має бути схвалена усіма членами Економічного штабу при Мінекономіки.

Радник голови Офісу Президента Т. Милованов також публічно затребував у авторів реформи модель розрахунків, вхідні дані, повний список припущень і результати цих розрахунків. Адже це необхідно, щоб незалежний економіст або аналітик міг відтворити ті самі розрахунки і отримати ті самі результати, щоб не було непорозуміння серед бізнесу, урядовців, економістів. Це світовий стандарт, аргументує свою вимогу Т. Милованов.

Наразі, член парламентського Комітету з питань оподаткування М. Заблоцький переконаний, що парламент не проголосує за податкову модель «10-10-10», оскільки це означатиме зменшення доходів до бюджету на третину.

Те, що недосконалу податкову систему змінювати потрібно, немає жодних сумнівів, але за теперішніх обставин точно в спосіб перерозподілу податкового навантаження з мінімальними втратами для державного бюджету, впевнений експерт Growford Institute К. Швабій. У сучасних умовах ведення війни про якісь суттєві податкові послаблення говорити не доводиться.

Про суттєве недофінансування коштів до державного бюджету говорить і керівник аналітичного напрямку Мережі захисту національних інтересів «ANTS» І. Несходовський. Він переконаний, що питання податкової реформи розглядати потрібно, зокрема, як правильно знизити податки, щоб отримати максимальний ефект. Однак, на його думку, спрощення, яке пропонують в Офісі Президента, не є обґрунтованим.

ЗМІ вже підраховали, що якби таку податкову реформу впровадили із січня 2022 р., то бюджет втратив би 337,5 млрд грн. Відповідно уряд не зміг би фінансувати оборону країни.

Джерело інформації: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/08/22/690660>

Одна з найдорожчих для бюджету ідей реформи – скасування ЄСВ. Цей внесок є основним джерелом наповнення Пенсійного фонду. Доходів фонду від ЄСВ і так не вистачає, аби забезпечити пенсіонерів невеликими виплатами. Ініціатива дуже

радикальна, адже, за підрахунками самих авторів, якби ця модель була запроваджена з 1 січня 2022 р., то доходи зведеного бюджету та бюджету Пенсійного фонду знизилися б на космічну за військовими мірками суму – 584 млрд грн.

Крім проблеми розширення дефіциту Пенсійного фонду, скасування ЄСВ може призвести до зняття відповідальності з держави за соціальну підтримку майбутніх пенсіонерів і людей, які втратили працездатність чи стали безробітними (виплата пенсій, лікарняних, допомоги з безробіття, спецпенсій та пенсій військовим), наголошують експерти, зокрема Київської школи економіки.

Можна гратися зі ставками податків чи об'єктом оподаткування, але неприпустимо скасовувати внески на соціальну галузь у воєнний час, каже податкова консультантка Київського центру підтримки та розвитку бізнесу, генеральний директор компанії «Є.С. Консалтинг» О. Томашевська.

На погляд УСПП, замість повністю скасовувати краще поступово зменшувати ЄСВ. Адже без пенсійної реформи це матиме негативні наслідки для пенсіонерів.

Більшість експертів переконані, що зниження податків створить колапс в економіці України і закінчиться повним провалом, оскільки податкові нововведення не залучать гроші до державної скарбниці. Так, президент Українського аналітичного центру О. Охрименко, аналітик компанії Esperio О. Болтян вважають, що ідеї збільшити наповнення держбюджету за рахунок екологічного податку, чи податку на видобуток корисних копалин, чи оподаткування алкогольної та тютюнової продукції, показують, що ідеологи реформи взагалі не знають математики, адже це зазвичай мізерні кошти.

Мистецтво фіскальної реформи полягає не у зниженні всіх податків одразу (адже бюджет потрібно наповнювати: пенсії платити, утримувати армію, відновлювати зруйноване), а правильному зміщенні податкових акцентів, переконаний фінансовий аналітик О. Куш. За його словами, деякі податки в Україні вже давно потрібно знизити, якісь можна навіть підвищити.

Він погоджується з пропозицією скасувати ЄСВ та військовий збір, а стосовно податку на доходи фізичних осіб, наприклад, потрібна прогресивна шкала (мінімальна зарплата – ставка 0 %; вище за мінімальну, але нижче

100 тис. грн – 10 %; від 100 тис. до 500 тис. – 20 %; від 500 тис. до 1 млн – 30 %; вище 1 млн – 40 %).

За словами експерта, при використанні ПДВ, який в Україні становить 20 % і застосовується до всіх товарів та послуг, також потрібний диференційований підхід – як це робиться в багатьох країнах Європи (на ліки слід запровадити нульову ставку, на соціальні продукти харчування – у межах 10 %, на комунальні послуги для населення – 5 %, на предмети розкоші – на рівні 30 %). Через це, наприклад, у Польщі, ціни на деякі продукти харчування нижчі, ніж в Україні.

Пояснюючи недоліки нової ініціативи, економіст Ю. Гайдай зазначає, що це непрорахована ультраліберальна фіскальна реформа мирного часу, причому реформа з далекого минулого, бо суперечить глобальному руху боротьби з офшорами та податковою оптимізацією. Фактично це концепція нового офшору, яка відповідає лише короткостроковим інтересам окремих галузей середнього та великого «нового» бізнесу. Короткостроковим, бо повністю ігнорує ризики недофінансування воєнних видатків, застерігає експерт.

Що стосується бізнесу, то далеко не всі його представники виявилися раді перспективі посилення покарання в умовах недосконалої правоохоронної та судової системи. Дослідження мирного часу показували, що ключовою перешкодою бізнес бачить зовсім не рівень податків (який в Україні середній), а відсутність гарантій прав власності та реформованих судів.

Головне побоювання підприємців, що зниження ставок буде знівельовано збільшенням пресингу з боку фіскальних органів. А відсутність рівних умов для всіх під час сплати податків, на думку виконавчого директора Європейської Бізнес Асоціації Г. Дерев'янка, неможливо вирішити тільки зниженням базових ставок. За її словами, бізнес вітав би реформу судової гілки влади навіть більше, ніж зменшення ставок оподаткування.

Податки потрібно знижувати без жодних умов чи компенсацій, каже співзасновник «Нової Пошти» В. Поперешнюк. А з нашими

судами та правоохоронними органами така система може швидко перетворитися на каральний інструмент, погоджується власник корпорації «Біосфера» А. Здесенко. З ними погоджується інвестбанк С. Фурса, який зазначає, що навіть до війни високі податки не були основною проблемою в Україні.

На погляд УСПП, наразі курс на повне скасування пільг може опинитися не на часі в країні, яка воює. Представники УСПП також наголошують, що повинні бути дотримані всі свободи та права бізнесу і громадян, чітко дотримуватися норми закону не лише платниками, а й владою, вибудовуватися відносини партнерства та довіри. Без цього будь-яка реформа приречена на провал, переконані підприємці.

Але найбільша перепона на шляху втілення концепції «10-10-10» не стільки досягнення консенсусу всередині країни, скільки за її межами. Відповідно до директиви Ради ЄС та програми BEPS, які підписала Україна в рамках євроінтеграції, базові ставки ПДВ та податку на прибуток підприємств мають становити не менше 15 %. Ці вимоги покликані забезпечити здорову конкуренцію на європейських ринках, а також запобігти виведенню грошей в офшори.

Нам доведеться пояснювати ці відсоткові ставки і перед Міжнародним валютним фондом, і перед ЄС, потрібні аргументи, щоб обґрунтувати і збільшення дефіциту бюджету, до чого в МВФ ставляться прискіпливо, і просити в ЄС про пільговий період для таких ставок, переконаний податковий експерт В. Черкашин.

Такий підхід потенційно суперечить планам з євроінтеграції України, впевнені голова ради директорів аудиторської фірми «Аксьонова та партнери» О. Макеєва та провідний науковий співробітник Інституту економічних досліджень та політичних консультацій О. Бетлій.

Щоб зробити такі масштабні зміни в податковій системі треба провести консультації з Мінфіном, Мінекономіки, НБУ, Держподатковою і Мінсоцполітики (тому що питання скасування ЄСВ для них дуже болісне), однак інформації про це немає,

стверджує заступник голови Комітету ВР з питань фінансів, податкової та митної політики Я. Железняк.

Натомість, як заявив Прем'єр-міністр Д. Шмигаль, Кабінет Міністрів не планує змінювати систему оподаткування в Україні у 2023 р. Бюджет, за який проголосував Кабмін, базується на чинній податковій базі. Загалом, чинне законодавство передбачає, що для того, щоб з наступного року відбулися якісь зміни в оподаткуванні, пропозиції мають бути законодавчо ухвалені до 1 липня попереднього року.

Прем'єр також зауважив, що у Кабміна є плани, як зробити Україну більш привабливою для інвесторів, однак це перспектива декількох років, яка буде вже по завершенню війни.

Повномасштабні війни завжди давали поштовх для суттєвих змін у системах оподаткування. Але в історії ще нікому не вдавалося знижувати податки та вести війну.

Звертаючись до історичного досвіду податкової політики під час війни та в міжвоєнний час, можна говорити про те, що в період між двома світовими війнами у ХХ ст. жодна країна світу, що брала в них участь, навантаження не зменшували, а навпаки – підвищували ставки окремих податків, активно використовуючи при цьому боргові інструменти.

Держава, в умовах необхідності забезпечити оборону та ведення війни, стикається з непомірними витратами. Успіх у війні вимагає мобілізації усіх можливих ресурсів. Найпершим і найочевиднішим інструментом мобілізації фінансових ресурсів є податки. Звісно, це не єдиний інструмент, є ще позики, зовнішня безповоротна допомога, сеньйораж (інфляційний податок), експропріація активів, скорочення неперіоритетних видатків. Однак ці опції є обмеженими і не можуть покрити всі необхідні витрати на війну. Саме тому війни дуже часто давали поштовх для застосування нових податків та змін умов оподаткування.

Наприклад, якщо подивитись на історію податку на доходи у США, то вперше такий податок було запроваджено, аби профінансувати Громадянську війну. Щоб покрити витрати

на Першу світову війну, максимальна ставка податку була підвищена з 7 до 77 %. Під час Другої світової війни базу податку було розширено, а прогресивність оподаткування зросла ще більше. У 1942 р. гранична ставка зросла до 94 % (до речі, у Великій Британії під час війни вона сягала 99,25 %), тоді як скасування пільг та виключень значно збільшило коло платників податку з доходів. Якщо до Другої світової війни податкову декларацію подавало 4 млн американців, то у 1945 р. – вже 43 млн. Ефективна ставка податку за цей час зросла з 1,5 % до 15 %. Податок на доходи, модифікований у 1942 р., отримав назву податку задля перемоги, бо з його допомогою федеральний уряд отримав змогу покривати до половини свої видатків.

Під час Другої світової війни уряди багатьох воюючих країн вдавалися до додаткового оподаткування надприбутку підприємств (у США ставка такого податку доходила до 95 %), підвищували податки на споживання/покупки (наприклад, у Великій Британії ставка на покупки люксових товарів зросла з 33,3 % до 100 %) тощо.

Разом з тим, на думку Ю. Гайдая, у світовій історії немає прикладів схожої війни, яка триває нині в нас, особливо якщо взяти до уваги економічний показник. Це перша повномасштабна війна з таким протяжним фронтом між двома великими арміями і, що більш важливо, двома відносно сучасними економіками, які інтегровані у світову, зі значною часткою нематеріальних активів. Тому досвіду інших країн недостатньо, щоб робити якісні висновки про наше становище. Оптимальний рівень податків під час війни має бути такий, який дасть змогу фінансувати оборонні та інші критичні видатки. Бо активи не вартують нічого, якщо їх не захистить армія, підкреслив фахівець.

Отже, пропоновані новації викликали неоднозначну реакцію серед фахівців. Частина економістів сумнівається, чи варто починати податкове реформування під час війни, але всі погоджуються – кардинальні зміни давно назріли.

Враховуючи плачевну ситуацію з наповненням держбюджету, висока ймовірність,

що саме аргументи на користь підвищення податкових ставок матимуть більшу перевагу. Катастрофічні наслідки для економіки, бюджету та обороноздатності країни – не єдиний аргумент проти податкової реформи. Не менш відчутний полягає в тому, що така реформа зашкодить євроінтеграційним прагненням України (*Статтю підготовлено з використанням інформації таких джерел: вебпортал «СУСПІЛЬНЕ/Новини» (<https://suspilne.media/275150-10-10-10-aku-podatkovu-reformu-proponuut-uradovci-ta-ci-progolosuut-za-nei-deputati/>); український портал Minfin.com.ua (<https://minfin.com.ua/ua/2022/09/02/91544117/>); інтернет-видання «ВЕСТИ» (<https://vesti.ua/uk/business-uk/mogut-nachatsya-buntychto-ne-tak-s-nalogovoj-reformoj-ot-ofisa-prezidenta/>); вебсайт Forbes.ua (<https://forbes.ua/inside/biznes-ekonomisti-ta-topposadovtsperechayutsya-pro-ideyu-podatkovoi-reformi-10-10-10-za-proti-ta-shcho-pro-tse-dumae-zelenskiy-20082022-7826/>); сайт «Економічна правда» (<https://www.epravda.com.ua/publications/2022/08/22/690660/>; <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/24/690750/>); інтернет-портал Finbalance (<https://finbalance.com.ua/news/sluha-narodu---pro-skasuvannya-sv-i-10-10-10-spochatku-nekhay-pidtrima-kabmin/>); сайт Facebook (https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0gAgckmNZk1pLdtRVyKp9jzwG6CCzCGTXdtkPT8PmpXEWo5haG37w5HDw5NtWCWwPl&id=100004775745586); вебсайт «Громадське радіо» (<https://hromadske.radio/news/2022/08/18/podatкова-reforma-s-ohodni-ne-na-chasi-neskhodovs-kyu/>); сайт Корреспондент.net. (<https://ua.korrespondent.net/articles/4507570-novy-i-proiekt-podatkovoi-reformy/>); вебсайт Lb.ua (https://lb.ua/economics/2022/08/26/527500_10_nova_versiya_podatkovoi.html); сайт the page (<https://thepage.ua/ua/economy/podatкова-reforma-10-10-10-obgovorennya/>); сайт Українського союзу промисловців і підприємців (<https://uspp.ua/news/ostanni-novyny/2019/biznes-zapostupove-znyzhennia-podatkov-poperednii-analiz-proiektu-fiskalnoi-reformy-10-10-10/>); вебсайт «Укрінформ» ([12](https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3571399-v-uradi-ne-planuut-</i></p>
</div>
<div data-bbox=)*

najblizcim-casom-provoditi-podatkovu-reformu.html); сайт інформаційного агентства «Українські Національні Новини» ([https://www.unn.com.ua/uk/news/1991179-zmshennya-](https://www.unn.com.ua/uk/news/1991179-zmshennya-podatkov-peremozi-ne-zavadit-yakoyu-maye-butii-podatkova-sistema-ukrayini-pid-chas-viyni)

podatkiv-peremozi-ne-zavadit-yakoyu-maye-butii-podatkova-sistema-ukrayini-pid-chas-viyni); сайт DOU (<https://dou.ua/lenta/articles/answers-about-10-10-10>).

Л. Чернявська, мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Військовий облік для жінок

Тема постановки жінок на військовий облік останнім часом стала однією з найобговорюванішою в Україні. Ще 11 жовтня 2021 р. Міністерство оборони України видало Наказ № 313 «Про затвердження переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями, після одержання яких жінки беруться на військовий облік військовозобов'язаних та Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями», який зобов'язував деяких жінок стати на військовий облік. Ішлося про жінок із професіями, що споріднені з 14 військово-обліковими спеціальностями. До переліку увійшли 35 галузей господарської діяльності та сотні різноманітних професій – від громадського харчування до видавництва та поліграфії. Наступним Наказом від 07.02.2022 р. № 35 «Про внесення змін до Наказу Міністерства оборони України від 11.10.2021 р. № 313» Міністерство оборони України скоротило перелік цих спеціальностей із 35 до 14 фахових напрямів, після одержання яких жінки беруться на військовий облік. Кожен з таких напрямів включав у себе низку споріднених професій. Цей Наказ почав діяти з дня його офіційного опублікування, а саме з 01.04.2022 р.

Оскільки документи оприлюднили без роз'яснень, суспільство сколихнула хвиля роздумів, чуток і міфів на кшталт: добровільно чи обов'язково, «всіх українок візьмуть на олівець», «за кордон не пустять», відразу ж «мобілізують і відправлять на передову»... Громадян цікавили питання, які не були чітко прописані в нормативному акті. Зокрема, як відбуватиметься процедура взяття на облік:

жінка повинна сама з'явитися в військкомат чи дочекатися повістки? Як визначатиметься спеціальність: за дипломом чи за професійним досвідом? Як бути з виїздом за кордон військовозобов'язаної жінки? Чи зобов'язані ставати на облік жінки-ФОПи тощо.

Невдала презентація документа змусила Міноборони України ще пів року давати коментарі та роз'яснення. На сайті Офісу Президента України навіть з'явилася електронна петиція з вимогою скасувати Наказ № 313, яка лише за чотири дні набрала понад 25 тис. голосів, необхідних для її розгляду главою держави. У результаті в Офісі Президента України зазначили, що суспільний резонанс навколо документа був викликаний недостатньо обґрунтованим і тому надто широким переліком спеціальностей і професій, згідно з яким жінок беруть на військовий облік, а також відсутністю чітко визначеної процедури постановки їх на такий облік. Тож Президент України В. Зеленський звернувся до міністра оборони України О. Резнікова щодо необхідності уточнення цих питань.

Водночас розв'язання колізії потребує втручання законодавців, оскільки питання регулюється Законом про військовий обов'язок і військову службу. Тому Міноборони України розробило та направило у Верховну Раду України пропозиції про зміни до профільного Закону з положенням про винятково добровільну постановку на військовий облік для жінок у центрах комплектування. Заступник міністра оборони України Г. Маляр зазначила, що після прийняття відповідних змін до законодавства щодо виключно добровільного взяття на військовий облік жінок, необхідності знову відтермінувати

строки наказами Міноборони України більше не буде.

Нині Комітет Верховної Ради України з питань нацбезпеки, оборони та розвідки розпочав доопрацювання поправок до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». 5 вересня було підтримано законопроект, яким пропонується зробити добровільним військовий облік для жінок. А 6 вересня міністр оборони України підписав наказ, яким відстрочив терміни взяття жінок на військовий облік на рік – до 1 жовтня 2023 р.

Як заявив Генеральний штаб ЗСУ, досвід розгортання всіх військових частин Збройних сил України та інших військових формувань до повних штатів воєнного часу свідчить, що на сьогодні в державі немає гострої потреби збільшувати кількість жінок на військовому обліку. Водночас для Збройних сил України залишається потреба в спеціальностях та фахівцях медицини, радіотехніки, харчових технологій.

У ЗСУ жінки служать з 2014 р. Усі вони або контрактники, або добровольці. Водночас взяття на військовий облік – це не призов на службу. З 2014 р. жодна жінка в Україні не була примусово мобілізована і, як неодноразово наголошувала Г. Маляр, наразі в державі немає потреби в примусовій мобілізації жінок.

На думку військових, Наказ має сенс для «прикривання тилу»: сьогодні майже всю тилову роботу виконують чоловіки, адже чисельність жінок в армії становить приблизно 37 тис. (близько 5 % від загальної чисельності), чого недостатньо для закриття всіх посад у тилу. За словами ізраїльського офіцера і воєнного експерта І. Левіна, ідея Наказу проста: задум полягає в тому, щоб звільнити чоловіків від цієї роботи, щоб їх можна було перекинути на фронт. Цей Наказ, на думку І. Левіна, може бути початком мілітаризації суспільства, тобто процесу, у якому населення країни максимально задіяне у функціонуванні власного війська. Найбільш очевидним кроком у цьому може бути проходження військової служби та подальше переведення в запас армії всього боєздатного населення країни, у тому числі й жінок.

Наказ № 313 МОУ може пришвидшити процес мілітаризації, але лише в разі прийняття таких правил гри з боку населення. Згідно з індексом глобальної мілітаризації, найбільш мілітаризованою країною світу вже багато років є Ізраїль, де працює рівна для обох гендерів військова політика. Індекс оцінює важливість військового блоку країни відносно суспільства – іншими словами, наскільки багато ресурсів у тій чи іншій країні йде на військові потреби.

За ізраїльськими законами, всі громадяни Ізраїлю після досягнення 18-річного віку мають пройти службу в ЦАГАЛ (Збройні сили Ізраїлю). Уперше Жіночий корпус Армії оборони Ізраїлю було створено в 1948 р. – тобто із самого початку заснування держави жінки були залучені до створення армії і сьогодні ЦАХАЛ на 35 % складається із жінок. У 1995 р. через Верховний суд країни жінки Ізраїлю домоглися права служити у Військово-повітряних силах. У 2000 р. було ухвалено закон, що дозволяє їм проходити службу в бойових підрозділах. Наразі жінкам доступно 90 % військових спеціальностей. Також вражає чисельність жінок серед офіцерського складу – 26 %. Звільнення від проходження служби можна отримати лише за наказом міністра безпеки Ізраїлю. Призову на військову службу підлягають незаміжні жінки віком від 18 до 24 років. Відстрочка від призову може бути надана лише особливо успішним студентам закладів вищої освіти, з релігійних причин (від несення військової повинності звільняються (або служать менший термін) учні релігійних шкіл (єшив), що повністю присвятили себе релігійним заняттям і дівчата з релігійних сімей (за бажанням) або через вагітність. Якщо до моменту призову дівчина вийшла заміж, вона також отримує відстрочку від служби. Не підлягають призову дівчата, які репатріювалися у віці старше 17 років. Ізраїльські жінки нарівні з чоловіками в разі їхньої згоди призиваються на резервістську службу. У резерві перебувають ті, хто відслужив військову службу за призовом і був зарахований до резерву за тією військовою спеціальністю, яку отримав в армії. Для жінок термін служби в резерві визначено до 38 років. Кожна з них упродовж цього часу проходить

у своїй частині щорічні збори тривалістю до шести тижнів. Такі збори можуть проводитись щорічно або з більшим інтервалом.

Громадянки Ізраїлю служать нарівні з чоловіками в сухопутних військах, у флоті та в авіації, але здебільшого жінки служать в артилерії або прикордонних військах. Термін служби чоловіків – три роки, а жінок – два. Також Ізраїль – країна, де жінки-військовослужбовці можуть брати участь в бойовий діях. Підґрунтям до такого рішення слугує географічне розташування та геополітичне становище Ізраїлю: невелика держава завжди готова до оборони і мобілізації найбільш підготовлених громадян. Проте на бойових посадах жінок станом на 2016 р. було лише 7 %. Жінкам дозволяється залишати на ніч місце служби і повертатися додому, їм надають пільги під час вступу до вишу і платять солідну зарплату за несення служби. За неповних два роки жінка обов'язково отримує якусь професію залежно від того, в якій частині вона служила.

У воєнному альянсі НАТО ситуація з кількістю та правилами прийому жінок до армії різниться залежно від країни. З відкритих даних відомо, що загалом у країнах НАТО служить понад 300 тис. жінок, 40 тис. з яких мають офіцерські звання.

Згідно з офіційним звітом НАТО за 2019 р., найбільше жінок у співвідношенні до чоловіків служать в угорській та грецькій арміях: 20 % та 19 % відповідно. Трійку лідерів замикає США (армія на 17 % складається з жінок). У таких країнах, як Польща, Італія та Чорногорія відсоток жінок в армії наближений до українських показників – близько 6 %. Серед країн НАТО аутсайдером за кількістю жінок, що перебувають на службі в армії, можна сміливо назвати Туреччину: 0,7 % від загальної кількості військових.

Середній показник кількості жінок, що перебувають на військовій службі, за даними НАТО, становить 12 %. До початку війни Росії проти України частка жінок в українській армії була також наближена до 12 %. Однак після початку вторгнення та проведення мобілізації цей показник знизився через мобілізацію переважно чоловіків. Та все одно кількість

жінок в армії України – одна з найбільших за параметрами НАТО.

Як відомо, у НАТО із самого початку декларували політику рівних можливостей для чоловіків і жінок. У 1976 р. було створено таку структуру як Комітет із питань жінок у збройних силах НАТО, який у 2009 р. було перейменовано на Комітет НАТО із гендерних питань.

У деяких країнах НАТО жінки займали навіть посаду міністра оборони, зокрема: М. Кодхелі (Албанія), Р. Пінотті (Італія), Ж. Хенніс-Пласшерт (Нідерланди), Урсула фон дер Ляєн (Німеччина), Іне Марі Еріксен Сорейд (Норвегія), Ф. Парлі (Франція). Щоправда, всі вони є цивільними особами.

У деяких країнах жінки мають високі звання у війську: у 2008 р. американка Е. Данвуді стала першою в історії США жінкою, яка отримала звання чотиризіркового генерала. Нині у Збройних силах Сполучених Штатів більше сотні жінок мають генеральські погони. До недавнього часу у світі були лише дві країни, в яких жінки були позбавлені будь-яких обмежень і проходили військову службу нарівні з чоловіками – це США й Австралія.

У Резолюції Ради безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», прийнятій в 2000 р. і яку Україна ратифікувала в лютому 2016 р., також підкреслюється важливість зміни бачення ролі жінок не тільки як жертв конфліктів, а і як учасниць розв'язання конфліктів і миротворчої діяльності на рівні із чоловіками.

Україна перебуває в стані війни і це, вважає І. Левін, працює на створення структури «народ – це армія, армія – це народ».

У випадку Ізраїля важливим є не тільки облік усіх чоловіків, а саме рівна гендерна військова політика, де жінка вважається таким самим бойовим суб'єктом, як і чоловік. Враховуючи, що з 2019 р. Україна прийняла рішення відкрити двері військових вишів для жінок, можливо, влада розраховує на популяризацію ізраїльської моделі.

Власне, призов жінок до війська практикується в багатьох країнах світу. У світовій практиці існує декілька способів комплектування особовим складом армії, а

саме: обов'язковий призов громадян держави певного віку, добровільне укладання контракту, де суб'єктами, як правило, є чоловіки. Що ж стосується жінок-військовослужбовців, то міжнародний досвід свідчить, що, наразі жінки служать в армії в США, Канаді, Великій Британії, Німеччині, Франції, Україні, Швеції, Швейцарії, Нідерландах, Бельгії, Данії, Норвегії, Португалії, Ізраїлі, Іспанії, Греції, Туреччині, Пакистані, Люксембурзі, Шрі-Ланці тощо. У більшості держав жінки можуть служити в армії добровільно. В Іспанії, Швеції, США, Великобританії існують спеціальні військові підрозділи, які укомплектовані жінками.

Водночас існують держави, де проходження військової служби є обов'язковим незалежно від статі. Так, наприклад, крім загальновідомого Ізраїлю, який багато років тому вирішив гендерні питання в армії, жінки призиваються на військову службу в Беніні, Еритреї, Лівії, Малайзії, Норвегії, Перу, Північній Кореї, Тайвані. Також відносні зобов'язання перед державою є і в китаєнок.

При цьому, варто зауважити, що навіть із призовом жінок допускають не до всіх військових професій. Часто вони не можуть брати участі в бойових діях і сфера їх залучення, як правило, обмежена медичною частиною і службою зв'язку.

Американський дослідник М. Сігел виокремила три групи чинників, що спричиняють інтеграцію жінок в армію: зміни збройних сил, зміни соціальної структури суспільства та зміни культури. Найголовнішим чинником є, звісно ж, перший. Під змінами в збройних силах дослідниця розуміє зміну концепції національної безпеки, воєнної технології, організаційної структури армії, призначення збройних сил та політики рекрутування військовослужбовців.

У світовій історії піонером із залучення жінок до збройних сил постає Канада – у 1895 р. жінок почали приймали на військову службу в мирний час не тільки у структури забезпечення, а й у бойові частини, а прийнятий у 1985 р. Закон про права людини сприяв тому, що жінкам стали доступними 75 % військових спеціальностей.

Не набагато спізнилась і Велика Британія – у 1917–1919 рр. в складі Британських збройних сил були сформовані Жіночі королівські військово-повітряні сили, Королівський допоміжний корпус ВМС і Жіночий легіон секції автотранспорту чисельністю 100 тис. осіб.

У 1995 р. для жінок вперше була відкрита участь у бойових частинах. Щоправда, це стосувалося в основному допоміжних частин: артилерії, інженерних частин і бойових медиків. Нині в рамках найбільшої реформи Королівських збройних сил відбувається суттєве розширення прав жінок. Нові зміни торкнуться піхоти, Королівської морської піхоти, бронетанкових частин та Королівських ВПС, де раніше жінки не служили.

Починаючи з жовтня 2018 р., для жінок у Британії відкриті всі військові спеціальності у всіх видах військ, включаючи підрозділи сил спецоперацій, такі як Спеціальна повітряна служба (SAS). Також були усунуті всі перешкоди для просування до найвищих військових звань і дозволено жінкам брати участь у бойових зіткненнях.

У США служба в армії є добровільною. До 1948 р. жінки могли виконувати військові обов'язки лише у воєнний час і лише в складі забезпечувальних формувань, які розгорталися на цей період. Із прийняттям конгресом у 1948 р. Закону «Про інтеграцію жінок до складу збройних сил» (Women's Armed Services Integration Act) комплектування національних збройних сил ними стало здійснюватися і в мирний час. Законом були встановлені квоти на чисельність цього контингенту, а також не допускалося призначення жінок на посади льотного складу бойової авіації та плавскладу бойових кораблів, а також на ті посади, в яких вони могли б мати підлеглих чоловіків. Обмеження у військовому званні та квоти чисельності військовослужбовців-жінок було скасовано у 1967 р. З 1992 р. Закон не забороняє їм ставати бойовими льотчиками, а з 1993 р. служити на бойових кораблях.

Нині жінки, як і чоловіки, приймаються на військову службу за умови наявності американського громадянства або посвідки на

проживання, освіти не нижче середньої школи, придатності за станом здоров'я та віком. Мінімальний термін договору становить два роки. За бажанням він може бути продовжений. Добровольцям надається право вибору виду збройних сил, роду військ, спеціальності та місця служби. З 1976 р. жінки можуть вступати до всіх навчальних закладів Міністерства оборони, включаючи військові академії.

Брати безпосередню участь у бойових діях жінкам заборонено, не можуть вони служити і в силах спеціальних операцій. У березні 2012 р. Пентагон оголосив про пом'якшення обмеження на участь жінок у військових діях. Їм, зокрема, дозволять служити ближче до лінії фронту як радисти, лікарі, оператори радарів, механіків (досі на подібних посадах вони могли перебувати лише в підрозділах, безпосередня участь яких у бойових діях була малоімовірною).

У правилах ведення сухопутних боїв (DGCDAR) існувала пряма заборона залучення жінок до служби в підрозділах нижче бригадного рівня (ведення безпосередніх бойових дій) та додаткові дискреційні обмеження. Жінкам обмежували посади: пов'язані з конфіденційною інформацією, що стосуються розвідувальних операцій та діяльності спеціальних місій оперативних сил; котрі потребують виконання фізично складних завдань. Лише в 2013 р. жінкам дозволили служити в бойових підрозділах армії США. Суттєвими змінами щодо гендерної рівності у Збройних силах США відзначився 2011 р., коли було прийнято Закон про авторизацію національної оборони FY11 (National Defense Authorization Act [NDAA]). Закон з такою назвою приймається щорічно вже понад 40 років. Так, відповідно до даного закону, кожна служба повинна переглянути правила, що стосуються жінок-військовослужбовців, з метою забезпечення рівноправної участі останніх у конкуренції та досягненні успіхів у збройних силах. І вже в 2016 р. роль керівника Північного командування США була відведена генералу ВПС Л. Робінсон, котра очолила перше уніфіковане бойове командування, тим самим стала першою жінкою-командиром в

історії США. Також необхідно зазначити, що результатом прийняття такого рішення стала можливість залучення жінок до служби в морській піхоті США. Так, у 2017 р. відбувся перший випуск школи жінок морської піхоти США. Отже, у сучасних Збройних силах США для призначення на посади віддається перевага тій особі, яка відповідає затвердженим професійним стандартам незалежно від статі. Станом на 2020 р. 224 тис. американських військових (або 17 %) – саме жінки. У 2021 р. американські феміністичні організації звернулись до Верховного суду США із закликом змінити Закон, який вимагає лише від чоловіків у 18 років реєструватися для призову в армію. Член Палати представників США демократ К. Голаган запропонувала внести поправку до Закону про затвердження національної оборони, який би прибрав словосполучення «чоловічої статі» з Закону про воєнну повинність і таким чином зобов'язати ставати на військовий облік усіх незалежно від статі чи гендеру. Але поправку законодавці не підтримали. Водночас у США жінка, котра бажає служити в армії, підписує контракт, в якому визначається, що під час служби вона зобов'язується не виходити заміж, не вагітніти і не народжувати дитину. Але в цьому дехто вбачає порушення права жінки на материнство.

За даними на 2009 р., серед жінок, які проходять службу в ЗС США, було понад 100 генералів, 55 тис. офіцерів та 280 тис. солдатів та сержантів. Військовослужбовці-жінки становлять 14 % чисельності регулярних сил та 17 % – організованого резерву.

Неоднозначно до жінок в армії ставляться у Великобританії. Так, з десяти військовослужбовців армії Великобританії тільки одна жінка. Обмежена кількість жінок, залучених до служби в армії, обумовлена тим, що новобранці повинні відповідати високим фізичним стандартам, а жінки порівняно із чоловіками менше схильні до проходження тестів на міцність та аеробні здібності. Особливо це стосується новобранців піхоти, фізична підготовка яких пов'язана із тренуваннями з використанням великої ваги протягом тривалого часу, що шкодить жіночому

здоров'ю. До того ж невелика кількість жінок бажає брати участь у безпосередньому бою. Тому в 2016 р. поправками до відповідного закону з десяти армійських посад три були закриті для жінок. Свого часу противником проведення реформ, пов'язаних із гендерною рівністю в збройних силах, обґрунтовано виступала прем'єр-міністр Великобританії М. Тетчер. Так, вона зазначала, що категорично проти будь-яких спроб запровадження ліберального підходу, існуючого в цивільному секторі, до збройних сил. Програми, спрямовані на впровадження дотримання прав сексуальних меншин, а також широкого залучення жінок до військової справи може призвести до послаблення обороноздатності. Фемінізація військової служби є однією з вкрай недоречних «реформ» армії.

Натомість жінкам Канади дозволено служити в усіх бойових підрозділах.

Проте необхідно зазначити, що деякі противники залучення жінок до військової служби обґрунтовують своє негативне ставлення тим, що, враховуючи природну фізичну перевагу чоловіків над жінками, виникає дилема щодо можливості залучення останніх до спеціальних військових операцій, котрі потребують великого фізичного навантаження. Регулювати інтенсивність, складність бойових завдань чи фізичного навантаження на особу можливо під час тренування, але не безпосередніх активних воєнних дій. Тому, коли під час тренувань дійшли висновку, що жінки не можуть кинути гранату на визначену відстань для ураження мішені, у США було прийнято рішення про заміну гранати на більше легку і менш ефективну. А коли зрозуміли, що жінкам на борту військового корабля необхідні специфічні зручності, котрі чоловікам взагалі непотрібні, ВМС США довелося модернізувати кораблі. Наприклад, переобладнання одного авіаносця ВМС США до жіночих потреб обійшлося у 1 млн дол.

У Німеччині в 1975 р. жінкам було надано право служити в армії в санітарних військах, а трохи згодом і у військових оркестрах. Загальний військовий призов у країні скасували у 2011 р. До цього він поширювався лише

на чоловіків, а жінки могли служити в армії на волонтерських засадах. За рішенням суду Європейського співтовариства з 2001 р. для німецьких жінок було відкрито доступ до всіх військових спеціальностей і до всіх військ, включаючи десантні війська, підводний флот і ВПС. У 2007 р. військовослужбовець Повітряних сил Німеччини У. Флендер першою в історії отримала ліцензію пілота винищувача. У 2010 р. в лавах бундесверу значилося 16,9 тис. жінок (8,9% загальної кількості особового складу), з них 2,6 тис. мали офіцерські звання. Нині з-поміж 183 тис. військовослужбовців Бундесверу понад 22 тис. (12%) – жінки.

Колишній міністр оборони Німеччини А. Крамп-Карренбауер у 2018 р. висловила за відновлення обов'язкового призову, але далі обговорень справа не пішла. Що стосується права жінок на військову службу, то тривалий час вони могли служити лише в тилу.

Серед українських сусідів найбільшого прориву в питанні залучення жінок до служби у війську досягла Польща. Віднедавна там започатковано армійську посаду Уповноваженої у справах військової служби жінок. По суті, це військовослужбовець (а на цю посаду мають право претендувати лише жінки), яка опікується всім спектром жіночих проблем у війську.

У Польщі обов'язковий військовий призов був призупинений у 2008 р., але збереглося зобов'язання для всіх повнолітніх чоловіків стати на облік. У Польщі порядок набору жінок на професійну військову службу та її проходження у Війську Польському (ВП) визначаються Законом від 11 вересня 2003 р. «Про професійну військову службу» та Розпорядженням міністра оборони від 1 березня 2004 р. «Про порядок призову на професійну військову службу». Відповідно до Закону про загальну військову службу обов'язкової реєстрації у військових комендатурах комплектувань (ТКК) підлягають випускниці вищих та середніх навчальних закладів, які мають такі спеціальності: медичні, ветеринарні, морські, авіаційні, а також у галузі лабораторної діагностики, інформатики, телеінформатики, радіології, психології, навігації та перекладачки. З 1999 р., коли

Польща стала членом НАТО – жінки можуть навчатися у військових академіях, а з 2004 р. ставати на облік повинні жінки, які мають освіту ветеринара чи медсестри. Водночас служити добровільно можуть всі жінки. Жінки не проходять обов'язкову військову службу за призовом, як чоловіки, але мають право проходження служби на добровільній основі. Порядок призову, проходження та звільнення з військової служби такий самий, як і в чоловіків.

До 1999 р. жінки приймалися на військову службу лише як виняток і на особливих умовах. Принципи набору, проходження та звільнення з професійної військової служби надають жінкам однакові з чоловіками права та накладають на них такі самі обов'язки.

З 2015 по 2021 р. кількість жінок-військовослужбовців в Польщі зросла майже вдвічі – до 7,5 %, або майже 8300. Це найшвидше зростання серед країн-членів НАТО, але першість за відсотковим співвідношенням посідають Угорщина, Франція і Польща (майже 20 %, 15 % і 12 % відповідно).

У Латвії з урахуванням загроз, які створюються Росією, та необхідності покращення системи набору до збройних сил країни, поступово повертаються до обов'язкової військової служби. Планується, що загальну військову службу буде поступово введено протягом п'яти років. Перший призов запланований на 2023 р. Планується, що призовники отримуватимуть компенсації в розмірі 400 євро на щоденні витрати. Також їм оплачуватимуть харчування та проживання в казармах. Служба в армії триватиме 11 місяців разом із місяцем відпустки. На вихідні призовники зможуть їхати додому. Будуть й альтернативні варіанти служби. Обов'язковий призов для чоловіків віком від 18 до 27 років запровадять до 2028 р. Жінки теж можуть служити в армії, але за бажанням. Ці зміни вже підтримав уряд країни. Після закінчення строкової служби чоловіки та жінки отримають статус військовослужбовців запасу і будуть зобов'язані періодично проходити короткострокові збори, щоб освіжити свої навички та знання. Нині в Латвії професійна армія. Планується, що з 2028 р. запровадять

строкову службу для жінок (добровільну). Про це заявив пресекретар Міністерства оборони Латвії К. Галкін. Водночас опитування відомства показало, що переважна більшість респондентів негативно ставиться до цієї пропозиції.

У КНДР жінки служать у спеціальних військових частинах окремо від чоловіків. Однак термін служби в армії КНДР є досить тривалим – 7 років для жінок і аж 10 років для чоловіків – це один з найтриваліших термінів служби за призовом у світі. За різними оцінками, в армії КНДР служать близько 10 % жінок. Проте не кожна корейська жінка призивається до лав Збройних сил. Туди потрапляють тільки ті дівчата, які довели свою вірність партії. Вони служать переважно у військах протиповітряної оборони та берегової артилерії. Однак у Північній Кореї військова служба вважається дуже престижною.

У Південній Кореї у квітні 2021 р. припустили ймовірність змін комплектування складу ЗС країни. Полковник Пу Син Чхан, відповідаючи на петицію про призов жінок у країні, що набрала 100 тис. підписів, заявив, що запровадження призову для жінок у країні повинне ухвалюватися «на основі громадського консенсусу та всебічного аналізу». Відповідно до чинного закону, всі чоловіки в Південній Кореї повинні проходити обов'язкову військову службу протягом двох років. Жінки звільнені від призову, але можуть служити добровільно як офіцери або унтер-офіцери.

Еритрея ще одна країна, де жінки служать нарівні з чоловіками, щоправда, строк служби дещо менший, ніж в Ізраїлі і становить 1,5 р. Так, у цій африканській країні жінки брали участь у війні за незалежність від Ефіопії, тоді добровільно йшли служити навіть дівчатка-підлітки. Понад 25 % військовослужбовців в Еритреї – жінки.

У країнах Північної Європи жінки домоглися законодавчого закріплення рівних із чоловіками можливостей щодо зайняття будь-яких посад та здобуття освіти у військових навчальних закладах. Комплектування національних ЗС жінками провадиться виключно на добровільній основі.

Вікові обмеження прийому представниць прекрасної статі на строкову військову службу в Норвегії становлять 19–28 років, у Швеції та Данії – від 18 до 24 років.

Відповідно до законодавства під час призову на строкову службу та чоловіки та жінки проходять медичне обстеження та тестування, після чого приймається рішення про військово-облікову спеціальність, місце служби та час призову.

Початковий етап служби (від одного до трьох місяців) вважається випробувальним терміном, після якого жінка повинна підтвердити своє бажання залишитися в лавах ЗС. В іншому випадку вона звільняється з військової служби та виключається зі списків резервістів.

Жінки у ЗС країн Північної Європи служать на тих самих умовах, що і чоловіки. Вони можуть обіймати рівні з чоловіками посади (за винятком спеціальних сил армії та флоту), а також залучатися до участі в бойових операціях. Жінки-військовослужбовці активно залучаються до участі в міжнародних операціях за межами національної території.

Загальна кількість жінок у національних Збройних силах невелика, їхня частка серед кадрових військовослужбовців становить від 4 % (Норвегія) до 6 % (Швеція), серед військовослужбовців строкової служби – близько 1,5 %. Набагато більше жінок серед цивільних службовців ЗС – до 45 %.

Норвегія стала першою країною в Європі та серед членів НАТО, де до армії призиваються жінки: 1 січня 2015 р. набув чинності Закон про введення військового обов'язку для жінок. Норвегія – дуже розвинута країна в питанні гендерної рівності. У Конституції країни зазначено, що кожен громадянин зобов'язаний захищати державу, але до недавнього часу це стосувалося лише чоловіків. Так, 2013 р. парламент проголосував за те, щоб військовий призов стосувався і жінок. Таким чином, у країні на військовий облік мають стати жінки від 19 до 44 років. Термін служби 7–19 місяців. Проте середній термін служби рідко перевищує 12 місяців. Крім того, майже половину призовників зараховують до складу Національної гвардії країни, де термін служби

становить 7 місяців і розбитий на кілька відносно коротких періодів.

У збройних силах королівства немає спеціальних квот для служби жінок та, попри це, близько 27 % норвежок сьогодні проходять військову службу. Норвегія – одна з найстаріших країн-членів НАТО, має доброзичливі відносини зі своїми сусідами та не має гострих конфліктів з іншими державами. Судячи з обов'язкового призову для жінок, тут справа не в безпосередній загрозі, а в ставленні суспільства до рівноправного розподілу прав та обов'язків. Армія в Норвегії сприймається як особливий соціальний інститут, значення якого набагато ширше, ніж просто проведення силових операцій проти зовнішньої загрози. Для населення Норвегії військова служба – це природна участь у житті суспільства, більшість норвежців бажають пройти її.

Швеція у 2017 р., після семирічної перерви, відновила загальнообов'язковий військовий призов, за прикладом Норвегії зробивши його гендерно нейтральним. Жінки потрапляють до армії в рамках докомплектування підрозділів. Починаючи з 2021 р. до лав Збройних сил Швеції набирають 6 тис. чоловіків і жінок, а в 2022–2025 рр. цей показник має зрости до 8 тис.

У Фінляндії комплектування війська здійснюється за змішаним принципом – строкова служба за призовом та контрактна. Жінки в армії Фінляндії проходять службу добровільно, у загальній кількості призовників на рік їх чисельність становить близько однієї тисячі. У 2021 р. в парламенті Фінляндії запропонували зробити військовий призов обов'язковим для жінок, при цьому військова служба обов'язковою не буде. У комісії парламенту країни вважають, що це крок на шляху до зменшення гендерної нерівності, який допоможе перевірити ситуацію цілої вікової групи. Зокрема, мова йде про їхнє здоров'я, освіту, трудові перспективи та психологічний стан. Неявку на призов пропонують карати штрафом. У Міністерстві оборони Фінляндії вважають, що обов'язковий призов для всіх допоможе підвищити популярність армійської служби серед жінок. Фінська армія хоче

мати більше жінок у війську через постійне зменшення кількості чоловіків, що залучаються до служби. Для практичної реалізації, зараз в рамках експерименту чоловіки та жінки спільно проживають в одних казармах. 18 лютого 2020 р. Міністерство оборони видало указ, в якому йдеться, що експеримент зі спільного розміщення проводитиметься в період з 2020 по 2021 р. Експеримент тривав у шести військових частинах і стосувався тільки спальних приміщень казарм, соціальні об'єкти, такі як душові та інші санітарні об'єкти, як і раніше, розділені для чоловіків і жінок. Такий спосіб розміщення покликаний підвищити почуття згуртованості між різними гендерами у фінській армії. Його запустили, оскільки призовники жіночої статі почували себе відокремлено від військового підрозділу де проходили службу. У Силах оборони Фінляндії сподіваються, що вже в 2022 р. ця практика розповсюдиться на всі військові частини країни. У 2021 р. понад 1600 жінок обрали добровільну службу в Збройних силах Фінляндії.

Також у 2021 р. у фінській армії створили жіночий спецпідрозділ – Фінський егерський полк Утті. Потрапити в спецпідрозділ захотіло майже 300 жінок. У військовослужбовців жіночої статі більше передумов для налагодження спілкування з жінками і дітьми в ході кризових операцій, впевнені військові. Кількість жінок у загонах, що займаються врегулюванням криз, завжди було незначним, але зараз це хочуть змінити. Щорічно жінки також подають заявки на службу в десантних військах, проте перешкодою зазвичай стають фізичні нормативи. Вимоги для служби в егерському полку Утті серйозні, однак психологічні якості, рівень освіти і соціальні навички важливіші під час вступу до спецпідрозділу, ніж здача фізичних нормативів. Особливо міжнародні операції з врегулювання конфліктів часто вимагають жіночої присутності.

У Нідерландах строкову службу в армії скасували у 1997 р., проте в 17 років юнаків заносять у спеціальний реєстр – у разі необхідності їх можуть покликати воювати. У 2018 р. правило дещо змінили – тепер лист про армійську повинність у випадку бойових

дій отримують і дівчата. Зокрема, у 2020 р. у числі 100 тис. мешканок Нідерландів таке сповіщення отримала і принцеса Каталіна-Амалія. «Ми не знаємо, що станеться в майбутньому, і якщо на кону безпека країни, може з'явитися необхідність мобілізувати всіх хлопців та дівчат», – стверджувала міністр оборони країни Е. Бейлвелд.

У Франції 1 січня 2002 р. був завершений перехід до комплектування збройних сил на професійній основі. І знову постало питання залучення жінок до військової служби. Адже повністю задовольнити потреби армії в особовому складі тільки за рахунок чоловіків-контрактників виявилось неможливим. Отже, уряд спеціальним декретом скасував обмеження щодо проходження служби жінками, за винятком призначення на посади, несумісні з виконанням обов'язків військової служби жінкою. Встановлений навіть їх перелік, за яким вони умовно поділені на дві групи: посади, що передбачають участь у бойових діях в умовах безпосереднього зіткнення із супротивником та посади, що передбачають спільне проживання. Незважаючи на скасування переважної більшості обмежень, 56 % французьких жінок віддають перевагу службі на адміністративно-господарських посадах: начальника кабінету (секретаря), начальника вузла зв'язку, офіцера технічної служби, системного аналітика інформаційної мережі, скарбника, офіцера-інструктора. Переважна більшість жінок-військовослужбовців суміщають військову кар'єру із сімейним життям – 75 % з них обрали військових й у більшості випадків проходять службу разом з ними. Результати соціологічних досліджень свідчать, що 80 % французенок, які служать у війську, не мають жодних проблем в особистому житті. Це пояснюється тим, що у збройних силах Франції 72 % жінок мають нормований робочий день. Водночас Міністерство оборони постійно удосконалює соціальну допомогу сім'ям військових. При цьому воно змушене вживати заходів щодо уникнення будь-яких проявів дискримінації за статевою ознакою, адже надання додаткових пільг жінкам сприймається суспільством як приниження. З 2001 р. щорічний призов замінили

на День підготовки національної оборони, в якому обов'язково беруть участь всі чоловіки і жінки від 16 до 18 років. Проте нинішній очільник Франції Е. Макрон повернув призов «конскрипторів» (англ. conscription military service – строкова військова служба). Основне пояснення такої реверсії на державному рівні – нагальна потреба в підготовці мобілізаційного ресурсу в умовах гібридної агресії.

Збройні сили Франції та Португалії – одні з найбільш фемінізованих у світі. Більше ніж 15 % військовослужбовців у Франції – жінки. В армії ж Португалії чисельність жінок невисока, утім їхня частка залучення у збройні сили сягає 10 %.

Фемінізація іноземних армій продовжується. У країнах, де жінкам традиційно забороняли служити у війську, нині обмеження скасовані. Наприклад, у 1997 р. це зроблено в Італії. Наприкінці 1999 р. було ухвалено закон, що дозволяє жінкам вступати до лав збройних сил. Більше того, у січні 2000 р. військове відомство країни оголосило, що відразу три військові академії – ВПС, ВМС і Сухопутних військ – відкрились для жінок. Тож італійки можуть служити в будь-яких підрозділах національних ЗС, крім підводного флоту та спецназу. Нині понад 10 тис. громадянок Італії служать в армії. У сухопутних військах їх кількість становить близько 6,3 % особового складу ЗС, у ВМС – 3,8 %, у ВПС – понад 1,6 %.

Відповідно до Закону, жінки можуть проходити службу на контрактній основі в усіх видах збройних сил в якості офіцерів, унтер-офіцерів, сержантів та рядових. Тому юридично закріплені обмеження на заміщення деяких посад, перелік яких щорічно визначається наказом міністра оборони. Крім того, під час прийому жінок на військову службу повинні дотримуватися фіксовані квоти. Так, при здійсненні перших наборів жінок у військові училища їхня максимальна квота становила 20 % від загальної кількості прийнятих курсантів, а під час призову на посади рядового складу – 30 %.

Італійські жінки-військовослужбовці мають рівні з чоловіками права (просування по службі, грошове забезпечення, гарантії соціальної

захищеності), але при цьому такі самі права, що і цивільні жінки (на декретну відпустку).

У Китаї також існує загальний призов, але він ніколи не проводиться. Жінок у збройних силах відносно небагато. Величезне населення Китаю дозволяє комплектувати армію переважно з добровольців та їхня кількість, зазвичай, задовольняє потреби Збройних сил КНР. Масово жінок братимуть у Народно-визвольну армію Китаю (НВАК) тільки у разі війни та загальної мобілізації. Відповідно до Закону про військову службу призову на військову службу підлягають як чоловіки, так і жінки віком від 18 до 22 років, при цьому термін строкової служби однаковий – два роки. За даними інформаційного агентства Сінь-хуа, на частку останніх припадає до 7,5 % загальної кількості військовослужбовців НВАК. На сьогодні Китай належить до країн із найбільш високою чисельністю жінок-військовослужбовців. Військовослужбовці несуть службу, як у військах тилу, зв'язку чи медичній службі, і в сухопутних військах, ВПС, ВМС, НЗМ (народна збройна міліція), народному ополченні та військах спеціального призначення. При цьому жінки залучаються не тільки як перекладачі, медичний персонал, а й оператори РЛС, бойових інформаційно-керуючих систем і т. д.

З 2000-х років ВПС КНР почали готувати жінок-пілотів і для армійської авіації. У 2009 р. було сформовано першу групу з жінок-пілотів винищувачів-бомбардувальників «Цзяньхун-7». Дівчата закінчили льотний інститут ВПС НВАК із присвоєнням звання лейтенанта військово-повітряних сил.

У 1991 р. жінки-військовослужбовці вперше розпочали несення служби до ВМС на одному з кораблів Південного флоту, а в 2002 р. взяли участь у навколосвітньому поході. Нині жінки включені до складу підрозділів морської піхоти, екіпажів як бойових, так і допоміжних кораблів, де каюти для них відрізняються підвищеним рівнем комфортності.

За даними китайських ЗМІ, жінки також служать у лавах військ спеціального призначення з 1995 р. Керівництво КНР прийняло таке рішення в 1979 р., спираючись на

досвід ведення війни у В'єтнамі, де китайські підрозділи, укомплектовані таким складом, виявили мужність, героїзм та старанність при виконанні поставлених завдань. У 2013 р. у складі НВАК було сформовано перший жіночий підрозділ спеціального призначення. Програма підготовки його особового складу передбачає набуття навичок поведінки зі стрілецькою зброєю, керування автомобілем, виконання стрибків із парашутом, оволодіння основами скелелазіння. Крім того, їх навчають способам самозахисту та рукопашного бою, орієнтуванню на місцевості. Відбір у новий жіночий підрозділ проводився в 12 китайських провінціях. Кандидати повинні мати вищу освіту, хорошу фізичну підготовку, їм також потрібно пройти співбесіду. Незважаючи на досить короткий період існування, ці підрозділи мають дуже високий рівень підготовки і можуть ефективно вирішувати будь-які поставлені завдання.

У Туреччині жінок почали приймати до військових академій з 1955 р. З 1957 р. вони отримали декларацію про отримання офіцерських звань. Нині у військах Туреччини служать близько 1,6 тис. представниць жіночої частини населення країни.

З початку 1990-х років в Індії жінкам дозволили служити в небойових підрозділах усіх родів військ. За даними на 2010 р., в індійській армії служили 1012 офіцерів жіночої статі.

У Чаді жінкам надають вибір: вони можуть пройти обов'язкову службу в лавах збройних сил або альтернативну громадянську службу. При цьому термін служби для жінок в обох випадках становить рік, а для чоловіків – три роки.

Підсумовуючи, можна зазначити, що більшість держав світу має значний позитивний досвід залучення жінок до військової служби. У більшості країн світу жінки служать в армії добровільно переважно у санітарних або прикордонних частинах і мають певні обмеження щодо посад та повноважень.

З початком повномасштабного вторгнення Росії в Збройних силах України військовослужбовець значно побільшало.

Сьогодні в українській армії служать понад 38 тис. жінок, а якщо говорити ще і про цивільні посади, то загалом у війську є понад 50 тис. жінок. У співвідношенні це один з найвищих показників серед країн-членів НАТО. Щодо безпосередньої участі в бойових діях, то на фронті з російськими окупантами воюють більше 5000 жінок-військовослужбовців (*Статтю підготовлено з використанням інформації таких джерел: вебсайт Верховної Ради України (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1566-21?fbclid=IwAR3R1-apCND6II6XbXBmbqoSSnWYYfMnvyiwBguBoI-ILSNAqKjSXmi-_O4#Text); вебсайт Міністерства оборони України (<https://www.mil.gov.ua/news/2022/09/07/zhodnih-zaboron-na-viizd-zhinkam-zakordon-z-1-zhovtnya-nemae/>); вебсайт LB.ua (https://lb.ua/society/2022/08/20/526750_viyskoviy_oblik_zhinok_z_1_zhovtnya.html); вебсайт «Суспільне мовлення України» (<https://suspilne.media/198663-zelenskij-vidreaguvav-na-peticiu-pro-skasuvanna-vijskovogo-obliku-dla-zinok/>); <https://suspilne.media/277024-z-1-zovtna-zinki-maut-stati-na-vijskovij-oblik-poasnenna-vid-eksperta/>; <https://suspilne.media/192532-ak-vijskovij-prizov-dla-zinok-pracue-u-sviti/>); вебсайт «Слово і Діло» (<https://www.slovoidilo.ua/2022/09/07/novyna/bezpeka/reznikov-pidpysav-nakaz-pro-vidterminuvannya-vzyattya-zhinok-vijskovyj-oblik>; <https://www.slovoidilo.ua/2021/12/24/kolonka/denys-popovych/suspilstvo/usi-zbroi-ne-tak-nakazom-minoborony-pro-vijskovyj-oblik-zhinok>); вебсайт Ukrainian Military Pages (<https://www.ukrmilitary.com/2022/08/oblik-women.html>); вебсайт «Заборона Media» (<https://zaborona.com/vzyattya-zhinok-na-vijskovyj-oblik-cze-pochatok-militaryzacziy-ukrayinskogo-suspilstva/>); вебсайт «Жіночий консорціум України» (https://wcu-network.org.ua/ua/possessing-equal-rights/article/ZHenxhiny_v_armijax_mira); вебсайт «Український мілітарний центр» (<https://mil.in.ua/uk/articles/tsahal-z-seredyny/>; <https://mil.in.ua/uk/news/u-latvii-vidnovlyuyut-obov-yazkovyj-pryzov-na-vijskovu-sluzhbu/>;*

<https://mil.in.ua/uk/news/u-latviyi-proponuyut-vidnovyty-pryzov-na-vijskovu-sluzhbu-cherez-zagrozu-z-boku-rosiyi/>; <https://mil.in.ua/uk/news/u-finlyandiyi-dlya-zhinok-hochut-zrobyty-obov-yazkovyj-pryzov-do-vijska/>; <https://mil.in.ua/uk/news/finska-armiya-hoche-maty-bilshe-zhinok-u-vijsku/>; <https://mil.in.ua/uk/news/u-finskij-armiyi-stvoryuyut-zhinochuj-spetspidrozdil/>; вебсайт ESPRESO.TV (https://espresso.tv/article/2015/01/15/v_yakyykh_krayinakh_svitu_ta_yak_zhinky_nesut_vijskovu_sluzhbu); Телевізійна служба новин (<https://tsn.ua/svit/ne-tilki-ukrayina-v-yakih-krayinah-zhinki-takozh-ye-vijskovozobov-yazanami-1939984.html>); «Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ» (<https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2837/1/42.pdf>); вебсайт «Високий Замок» ([\[sluzhbu-za-pryzovom\]\(https://wz.lviv.ua/world/472482-yevropa-povertaie-sluzhbu-za-pryzovom\)\); вебсайт «Європейська правда» \(<https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/07/7/7142804/>\); вебсайт Depo.ua \(<https://www.depo.ua/ukr/war/svitovitrendi-gendernoi-rivnosti-chi-varto-v-ukraini-zaprovadzhuvati-obovyazkoviy-viyskoviy-pryzov-dlya-zhinok-202111051386967>\); «На допомогу командирів» \(\[https://vyhovna-robota.blogspot.com/2012/03/blog-post_04.html\]\(https://vyhovna-robota.blogspot.com/2012/03/blog-post_04.html\)\); \[https://vyhovna-robota.blogspot.com/2012/03/blog-post_04.html#more\]\(https://vyhovna-robota.blogspot.com/2012/03/blog-post_04.html#more\)\); інформаційне агентство АрміяInform \(<https://armyinform.com.ua/2020/03/27/strokov-sluzhba-v-inshyh-krayinah-de-i-yak-sluzhat-strokovyky/>\); вебсайт «24 канал» \(\[https://24tv.ua/skilki_zhinok_sluzhat_v_armiyah_nato_vrazhayuchi_dani_n1251750\]\(https://24tv.ua/skilki_zhinok_sluzhat_v_armiyah_nato_vrazhayuchi_dani_n1251750\)\); вебсайт Fact Military \(\[http://factmil.com/publ/strana/kitaj/zhenhhiny_v_vooruzhjonnykh_silakh_kitaja/59-1-0-1032\]\(http://factmil.com/publ/strana/kitaj/zhenhhiny_v_vooruzhjonnykh_silakh_kitaja/59-1-0-1032\)\)\).](https://wz.lviv.ua/world/472482-yevropa-povertaie-</p></div><div data-bbox=)

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА *

Блог на сайті «Lv.ua»

Про автора: Олексій Харитонов, адвокат, керівник судової практики в юридичній фірмі ILF

Позов до України за шкоду, заподіяну війною: чи можливо?

Російсько-українська війна (починаючи із військової окупації рф Криму 20 лютого 2014 року, війни на Сході України до повномасштабного російського вторгнення на територію України 24 лютого 2022 року) триває вже 8 років. Протягом цього періоду застосування державою-агресором військової сили, на жаль, супроводжувалося масовими людськими жертвами, заподіянням величезних збитків цивільному населенню, руйнуванням інфраструктури тощо. Чимало наших співвітчизників, які втратили родичів, житло, бізнес через військову агресію росії, шукали бодай якісь шляхи отримання грошової компенсації.

Відтак, за період із 2014 року по лютий 2022 року сформувались певні механізми

відшкодування збитків, заподіяних збройним конфліктом, як на національному рівні (позасудова процедура, відшкодування збитків у кримінальному провадженні), так і на міжнародному (до прикладу, Європейський Суд з прав людини). Проте, основним інструментом відшкодування збитків на національному рівні до 24 лютого 2022 року було звернення постраждалих із позовами про відшкодування шкоди під час проведення АТО (ООС) до держави Україна.

Рішення, з якими можна ознайомитись у Єдиному державному реєстрі судових рішень, свідчать про те, що за цей час сформувалась досить суперечлива судова практика в даній категорії справ. Тож ми детально розібрались, чи може наша держава відповідати за шкоду, заподіяну під час збройного конфлікту із Росією та за яких умов можливим є отримання компенсації від держави в судовому порядку.

* Збережено стиль і граматику оригіналу

Хто та із чим звертався?

Починаючи з 2014 року громадяни, які втратили близьких родичів в зоні проведення АТО (ООС), зазнали каліцтва, збитків через знищене/пошкоджене майно, почали масово звертатись до судів із вимогою про відшкодування майнової, а також моральної шкоди, завданої терористичним актом. Також непоодинокими були випадки звернення до суду власників бізнесу, які бажали отримати грошову компенсацію за знищені/пошкоджені об'єкти нежитлової нерухомості.

При цьому, постраждали, як відповідача у справі, зазначали державу Україна, в особі Кабінету Міністрів України та Державної казначейської служби України. Цікаво, що в окремих випадках громадяни/власники бізнесу визначали також як співвідповідачів: Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України, Головне управління Національної гвардії України. Щоправда, пізніше судова практика «розставила всі крапки над і», визначивши, що лише КМУ та Державна казначейська служба України є належними відповідачами у справі (враховуючи, що КМУ в системі суб'єктів боротьби з тероризмом «організовує та керує процесом», забезпечує систему необхідними засобами і ресурсами, а Державна казначейська служба здійснює безпосереднє обслуговування державного бюджету). Решта суб'єктів – у межах своєї компетенції лише здійснюють боротьбу з тероризмом. А тому вони не є належними відповідачами у цій категорії справ (такий висновок було зроблено у справах: №219/11731/16-ц, №757/40388/17-ц).

При обґрунтуванні позовних вимог позивачі послуговувались такими актами:

Конституція України;

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (переважно скаржились на порушення ст. 2 – право на життя; ст. 1 Протоколу №1 до Конвенції – право на мирне володіння своїм майном) (далі – Конвенція);

Цивільний кодекс України (ст. 1166, яка визначає загальні підстави відповідальності

за завдану майнову шкоду; п.1.ч.2 ст. 1167, яка визначає відповідальність органів державної влади (незалежно від вини), за заподіяння моральної шкоди каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки; ст. 1177, яка визначає правила відшкодування шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення);

Закон України «Про боротьбу з тероризмом» (ст. 19, яка встановлює спеціальне правило відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом).

Цікавим є те, що за загальним правилом підставою відшкодування цивільної шкоди є протиправна поведінка з боку відповідача («делікт»). Водночас, окремі позивачі обмежувались лиш констатацією наявності факту заподіяння їм шкоди (майнової/моральної) та не доводили наявність протиправної поведінки (порушень) з боку України (та в чому саме виявились ці порушення).

Більш того, деякі суди першої та апеляційної інстанції вважали, що такі позови дійсно підлягають задоволенню (переважно позови задовольняли частково і при цьому особливо не вдавались до оцінки порушень з боку України). Так, в одній із справ чоловік звернувся із позовом до України із вимогою про відшкодування державою моральної шкоди в розмірі 1 000 000,00 грн., завданої через смерть його матері, що настала внаслідок терористичного акту на непідконтрольній Україні території у березні 2015 року. На думку чоловіка, вже з огляду на сам факт загибелі його матері внаслідок терористичного акту, Держава Україна порушила ст. 2 Конвенції (право на життя) та зобов'язана відшкодувати йому моральну шкоду. При цьому, позивач навіть не зазначив факти (обставини), за яких можна би було стверджувати, що Україна порушила конкретні обов'язки з гарантування права на життя матері позивача. Суди ж (перша та апеляційна інстанція) частково задовольнили позов, не встановивши в чому саме полягає порушення з боку України.

Щоправда, пізніше справи, на кшталт вищезазначеної, потрапляють на перегляд до

Верховного Суду, який поступово починає формувати нову судову практику, за якої Україна у подібній категорії справ може нести відповідальність виключно за власні дії чи бездіяльність щодо виконання негативних (не втручатись у гарантоване Конвенцією право) і позитивних обов'язків за Конвенцією (більш детально про це йтиметься далі в нашому аналізі) кожному, хто перебуває під її юрисдикцією (тобто на території, на яку поширювалися владні повноваження держави, коли відбулося порушення права позивача).

Позитивні зобов'язання держави (розробка компенсаційного механізму)

Важливо звернути увагу на те, що у більшості справ, що розглядались українськими судами і стосувались відшкодування шкоди, що була заподіяна збройним конфліктом з Росією до 24 лютого 2022р., так чи інакше поставало питання нормативного регулювання, а точніше, недоліків, прогалин правового регулювання відшкодування такої шкоди. Відтак, суди мали вирішувати, чи виконала (чи належно) виконала Україна свій позитивний обов'язок за Конвенцією.

Згідно усталеної практики Європейського Суду з прав людини позитивний обов'язок держави-учасниці за Конвенцією полягає в тому, що остання має вживати активних дій, застосовувати необхідні засоби для гарантування прав людини (до прикладу, розробити компенсаційні механізми у разі, якщо гарантоване Конвенцією право буде порушене). На відміну від позитивних обов'язків, негативні полягають в тому, що держава має утримуватись від неправомірних дій, що полягають у втручанні та порушенні з її боку прав людини.

Тож суди, керуючись практикою та критеріями ЄСПЛ, мали з'ясувати, чи розробила Україна компенсаційний механізм, який дійсно дає змогу отримати відшкодування у випадку порушення права, що гарантоване Конвенцією. Досить часто це питання виникало, саме тоді, коли йшлося про відшкодування збитків за пошкоджене (зруйноване майно).

Наприклад, в одній із справ, що розглядалась Верховним Судом, жінка звернулася із

вимогою відшкодувати шкоду за пошкоджене у 2015 році торговельне приміщення (об'єкт нежитлової нерухомості) в м. Маріуполь (на час згаданих подій, місто належало до переліку населених пунктів, в яких проводилось АТО, це була територія, підконтрольна Україні). Жінка вимагала від України повну вартість заподіяної шкоди пошкодженого торговельного об'єкта (888 715 грн). Вона стверджувала, що держава порушила позитивне зобов'язання за ст.1 Протоколу №1 до Конвенції (право на мирне володіння майном). На думку жінки, порушення полягало, зокрема в тому, що в Україні так і не було розроблено законодавчого механізму, який би дозволяв підприємствам, установам, організаціям відшкодувати шкоду за пошкоджені/знищені об'єкти нежитлової нерухомості.

Дійсно, проблема полягала в тому, що ЗУ «Про боротьбу із тероризмом» (ч.2 ст. 19) містив положення, за якого відшкодування шкоди, заподіяної організації, підприємству або установі терористичним актом, провадиться в порядку, визначеному законом. Однак, такого закону за період збройного конфлікту (2014р. – 24.02.2022р.) так і не було розроблено. Не передбачав механізму відшкодування шкоди за пошкоджені нежитлові будівлі і Порядок, затверджений Постановою КМУ від 18 грудня 2013р. № 947, який був основним підзаконним актом в питанні відшкодування шкоди, що була заподіяна збройною агресією РФ.

У цій справі, хоча ВС погодився із доводами позивача щодо порушення Україною позитивних зобов'язань за Конвенцією (відсутність законодавчих положень, які б дозволяли відшкодувати шкоду за неправомірне втручання у право власності), однак вказав, що право вимоги до держави про відшкодування за її рахунок шкоди, завданої пошкодженням (знищенням) внаслідок терористичного акта торговельного об'єкта, у розмірі реальної його вартості є безпідставним (оскільки, тільки у випадку, якби Україна була заподіювачем шкоди, вона мала б відшкодувати реальну вартість знищеного/пошкодженого майна). Відповідно, якщо мова йде про порушення державою позитивних обов'язків за Конвенцією, жінка

може претендувати лише на отримання компенсації. Справа була направлена на новий розгляд до суду I інстанції, який задовольнив позов частково і компенсував жінці лише 80 000 грн.

Водночас в іншій справі, в якій товариство звернулось до суду із позовом до України, стверджуючи, що держава є відповідальною за відшкодування збитків, спричинених майну позивача, яке було викрадене на території села Піски, що було тимчасово окуповано незаконними збройними формуваннями і де тривало АТО, ВС зробив протилежний висновок. Так, товариство вказувало, що держава порушила позитивний обов'язок за ст. 1 Протоколу №1 до Конвенції (право на мирне володіння майном), адже в Україні відсутній механізм, який дозволив би відшкодувати юридичній особі збитки, заподіяні викраденням майна (тобто кримінальним правопорушенням). Однак ВС зазначив наступне: «доводи позивача щодо порушення державою позитивних зобов'язань щодо визначення порядку відшкодування за рахунок Державного бюджету шкоди, заподіяної викраденням майна на території проведення АТО, не знайшли обґрунтованого й об'єктивного підтвердження та не є застосовними у цих правовідносинах.

Як бачимо, попри те, що установлення компенсаційного механізму за пошкоджене/зруйноване майно в умовах збройного конфлікту підтверджено у численних рішеннях Європейського суду з прав людини (зокрема, рішення у справах: *Loizidou v. Turkey* від 18 грудня 1996 року; *Кіпр проти Туреччини* від 10 травня 2001 року; *Chiragov and Others v. Armenia* [ВП] від 16 червня 2015, п. 199; *Sargsyan v. Azerbaijan* [ВП] від 16 червня 2015 року), Верховний Суд досить часто розглядав справи, де, на думку позивачів, наявною була триваюча бездіяльність держави щодо створення механізму відшкодування шкоди особам, право на мирне володіння майном яких було порушене під час проведення АТО (ООС).

Зокрема, не було нормативно-правового акту, який би охоплював питання відшкодування збитків за руйнацію об'єктів нерухомої комерційної власності (передусім мається

на увазі відшкодування збитків юридичним особам), транспортних засобів та іншого рухомого майна.

Чим проаналізована судова практика важлива з практичної точки зору? Який прогноз?

Очевидно, що повномасштабна війна, розпочата рф 24 лютого 2022 року, вже стала тригером, який здатен кардинально змінити розвиток судової практики. Зокрема, в судах, вже з'являються справи, де відповідні вимоги про відшкодування шкоди пред'являються до держави-агресора. Водночас, суто теоретично залишається можливість того, що Україна буде відповідачем у справах про відшкодування шкоди, заподіяної збройним конфліктом в контексті порушення нею передусім позитивних зобов'язань за Конвенцією.

Так, Україна Постановою КМУ «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації від 20.03.2022р.» фактично взяла на себе позитивний матеріальний обов'язок визначити законодавчі правила, за якими буде здійснюватись відшкодування шкоди за різними напрямками: людські втрати, економічні втрати підприємств та ін. Відповідно, якщо, до прикладу, держава не розробить механізм відшкодування збитків для власників бізнесу, то в такому випадку, вважатиметься, що Україна порушила позитивний (матеріальний) обов'язок за ст. 1 Протоколу №1 Конвенції. Як наслідок, держава повинна буде виплатити компенсацію постраждалій особі (розмір компенсації залежатиме, в тому числі від тривалості невиконання чи неналежного виконання відповідного обов'язку, важливості вирішення відповідної проблеми для конкретної особи тощо). До того ж, не слід забувати про те, що наразі в нашій державі відсутній механізм виконання судових рішень проти держави-агресора, що спонукатиме постраждалих осіб звертатись до держави України.

Підсумуємо:

1. Питання про відповідальність України за шкоду, заподіяну збройним конфліктом з росією, скоріш за все, буде мати для судів

політичне забарвлення, оскільки масове задоволення подібних позовів може призвести до спустошення державного бюджету. До того ж, поставатиме цілком логічне питання: «На Україну напали і вона ще має відшкодовувати збитки?»»

2. Під час розгляду подібних справ, де вирішуватиметься питання, а які саме конвенційні обов'язки порушила Україна, судам доведеться аналізувати досить складні питання, оскільки, як нам відомо, держава-учасниця Конвенції може відповідати лише за порушення, гарантованих Конвенцією прав, що мали місце на території, на якій держава здійснювала юрисдикцію (ст.1 Конвенції). Простими словами, український суд, розглядаючи справу, має відповісти на питання: «Чи поширювались владні повноваження держави-відповідача на певну територію в той час, коли, за твердженням заявника (заявників), там відбувались порушення прав та свобод?»»

В такому випадку, під час судового розгляду можуть виникати ряд складних питань, до прикладу:

Чи здійснювала Україна юрисдикцію на територіях, які на сьогодні звільнені, але певний час були окуповані? (Ірпінь, Буча та ін.)

Чи були та коли саме такі часові періоди, коли Україна втратила юрисдикцію на територіях активних бойових дій?

Зважаючи на те, що рішення міжнародних судових інстанцій з цього приводу відсутні (наразі є тільки рішення щодо прийнятності справи «Україна проти Росії» (щодо Криму) за № 20958/14, в якому встановлено, що Росія здійснює юрисдикцію (ефективний контроль) над АР Крим з 27 лютого 2014 року), фактично на «плечі» місцевих судів буде покладено вирішення вищезазначених питань, що вимагатиме ретельного дослідження кожної окремої ситуації.

3. Повномасштабна війна, ймовірно, змінить вектор розвитку судової практики. Зокрема, збільшуватиметься кількість справ, в яких відповідачем є держава-агресор. Водночас, не виключено, що особи звертатимуться до суду до України з вимогою компенсувати їм порушення державою конвенційних зобов'язань, передусім

позитивних, якщо у державі не буде розроблено компенсаційних механізмів відшкодування шкоди, що заподіяна війною за напрямками, які були задекларовані у «Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації від 20.03.2022р.» (https://lb.ua/blog/alexei_kharitonov/530354_pozov_ukraini_shkodu_zapodiyanu.html). – 2022. – 23.09).

Блог на сайті « Lb.ua»

Про автора: Андрій Гайченко, заступник Міністра юстиції України з питань виконавчої служби

Глобальний вплив та актуальні тренди: які борги зачекають під час війни?

Після початку повномасштабних воєнних дій на території України змінилося наше життя: як повсякденне, так і професійне. За ці місяці ми пристосувалися до страшною реальності, система виконання рішень теж зазнала змін. Які сфери зачепило у першу чергу?

Виконання приписів нотаріуса – наразі поза законом та не можуть виконуватися ні приватними, ні державними виконавцями. Під час воєнного стану борги за комунальні послуги (за якими є відповідні рішення щодо їх примусового стягнення) не будуть стягуватись з громадян. Це стосується територіальних громад, які розташовані у районах проведення воєнних дій, або які перебувають чи перебували у тимчасовій окупації, оточенні, а також якщо стягнення за житлово-комунальні послуги здійснюється щодо нерухомого майна, яке є місцем постійного проживання такої фізичної особи і було знищено або пошкоджено внаслідок бойових дій.

Адже, коли практично кожна українська сім'я вважає за свій обов'язок зробити посильний вклад у підтримку нашої армії, допомагаючи волонтерам та відправляючи кошти на офіційні рахунки, обов'язок держави так само йти назустріч громадянам.

Які ще послаблення передбачені як для громадян, так і для бізнесу?

Відтак, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану» передбачено зняття тимчасових обмежень щодо права боржників на користування певними видами зброї. Зауважу, відповідні вмотивовані заборони у праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю (та ін.) виносились за наявності заборгованості зі сплати аліментів, яка у сумі перевищувала платежі за чотири місяці.

Один із найважливіших показників останнього місяця – зростає кількість підприємств, які відновлюють роботу на повну потужність. Це свідчить про обережний оптимізм бізнесу та зростання впевненості у перспективах в Україні. Економічна активність стабілізується і на тлі війни – це значний результат. Саме приватна ініціатива здатна витримати усі неймовірні навантаження, стабілізувати економіку та в майбутньому виступити драйвером прискореної відбудови і розвитку. Тож зусилля нашої армії та критичної інфраструктури наразі мають бути зосереджені тільки на нашу найшвидшу перемогу, не можна втрачати ні хвилини. Тому борги, якщо такі є чи виникатимуть, поки мають залишитись на задньому плані. Передусім це стосується підприємств оборонно-промислового комплексу, визначені в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України; органів військового управління, з'єднань, військових частин, вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, установ та організацій, які входять до складу Збройних Сил України.

Адже зараз найголовніше – це перемога України, а вона стосується насамперед її громадян. Доки триває війна, українці в умовах російської окупації переживають депортацію та інші звірства, навіть на неокупованій території потерпають від обстрілів та бомбардувань. Єдиний шлях забезпечити десятки мільйонів українців – це припинення війни, а єдиний шлях припинення війни – це перемога України. А отже перемога тих, хто вірить у закон, прагне

проведення виборів і відповідальності своїх лідерів. А особливо для тих, хто заради цього готовий іти на ризик.

І зараз, коли державні інституції роблять все, аби на своєму фронті спростити життя громадян, кожен думає лише про майбутнє, коли Україна долучається до інших демократій с віту у різних формах співпраці, а й про майбутнє в широкому сенсі (https://lb.ua/blog/andrii_gaichenko/530393_globalniy_vpliv_aktualni.html). – 2020. – 23.09).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Олександр Водянніков, національний радник з юридичних питань, керівник відділу верховенства права Координатора проектів ОБСЄ в Україні

Мистецтво юридичної війни: трибунал для Путіна

Притягнення Путіна та його посіпак до кримінальної відповідальності за злочин агресії є питанням, що вимагає створення багатостороннього механізму на підставі міжнародної угоди. Чому ані український суд, ані Міжнародний кримінальний суд не можуть судити Путіна? Як позбавити злочинців суверенних імунітетів? Які моделі утворення міжнародних кримінальних трибуналів, наявні в міжнародному праві, є придатними для притягнення винних у злочині агресії до кримінальної відповідальності?

Війна проти України є безпрецедентним порушенням сучасного міжнародного права, адже вперше держава, що посідає місце постійного члена Ради безпеки ООН, вдалася до неспровокованої незаконної агресії проти іншої держави.

Агресія є не тільки міжнародно-протиправним діянням, що порушує імперативні норми міжнародного права і є підставою для міжнародно-правової відповідальності, але й міжнародним злочином. Як зазначив Нюрнберзький Трибунал в 1946 році, «Звинувачення в тому, що підсудні планували і вели агресивні війни є найтяжчим звинуваченням. Війна сама по собі є злом. Її

наслідки не обмежуються лише державами-сторонами конфлікту, а зачіпають весь світ. Розпочати агресивну війну, тому, означає не тільки вчинити міжнародний злочин – це є найтяжчим міжнародним злочином, що відрізняється від інших воєнних злочинів лише тим, що в ньому зосереджене все зло інших злочинів».

Це ставить питання як притягти до кримінальної відповідальності винних у вчиненні злочину агресивної війни. Давайте про це поговоримо.

Чи може український суд судити Путіна?

Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни є кримінально-карним діянням згідно чинного Кримінального кодексу України (стаття 437). На відміну від багатьох інших держав, Кримінальний кодекс України не передбачає універсальної юрисдикції щодо цього злочину. Притягнути до відповідальності за цей злочин можна лише якщо таке правопорушення вчинене на території України, тобто його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України (частина друга статті 6 кодексу).

Але та ж стаття 6 в частині четвертій передбачає, що навіть якщо злочин і скоєно в Україні, є певна категорія іноземців, яких можна тягнути до суду лише через переговори з їхньою державою. Йдеться про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами не підсудні судам України.

Непідсудність голів іноземних держав, іноземних урядів і міністрів закордонних справ національним судам є наслідком дії пункту 1 статті 2 Статуту ООН, який проголошує принцип суверенної рівності держав. Так Апеляційна палата Міжнародного Кримінального Суду у справі президента Судану Омара Аль-Башира, обвинуваченого у вчиненні злочинів проти людяності, вказала, що імунітет голів держав від кримінального переслідування ґрунтується на «принципі *par in parem non habet imperium*, що заснований на суверенній рівності держав» (але це обмеження не стосується міжнародних судових установ, про що ми поговоримо далі).

В міжнародному праві є чотири винятки з принципу суверенних імунітетів голів держав, урядів, міністрів закордонних справ і прирівняних до них осіб. Ці винятки сформулював Міжнародний Суд ООН у справі про Ордер на арешт (Конго проти Бельгії) 2002 року:

1. Суверенні імунітети не застосовуються в державі громадянства

2. Якщо держава погоджується зняти імунітет зі своєї посадової особи

3. Коли особа полишила посаду, вона може бути притягнута до відповідальності за дії, вчинені до або після перебування на посаді, а також за дії під час перебування на посаді, вчинені в якості приватної особи

4. Притягнення до відповідальності міжнародними кримінальними судами, які мають відповідну юрисдикцію

Останній виняток в міжнародному праві існує тому, що як зазначила Апеляційна палата МКС у справі Аль-Башира, міжнародне право не визнає імунітети голів держав *vis-à-vis* міжнародних судів з огляду на особливу природу таких судів: на відміну від національних судів, які «є по суті виразом суверенної волі держави, і тому обмежені суверенною владою інших держав, міжнародні суди, здійснюючи правосуддя щодо міжнародних злочинів, діють не від імені окремої держави чи держав. Міжнародні суди діють від імені міжнародного співтовариства в цілому».

Окрім суто юридичного аспекту є ще питання легітимності, що пов'язане з кваліфікацією і визначенням, хто саме має судити. Так, з часів Нюрнберзького Трибуналу в міжнародному праві обстоюється позиція, що міжнародне право має примат над відповідним національним кримінальним правом особливо в царині злочинів проти миру і безпеки. Кваліфікація за національним кримінальним правом і кваліфікація за міжнародним правом не є тотожними, і міжнародне право дозволяє притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення дії, що становить склад злочину за міжнародним правом, навіть якщо є остаточне судове рішення, постановлене національним

судом. Притягнення до відповідальності згідно Кримінального кодексу України, тому, не є тотожним притягненню до відповідальності за «найтяжчий міжнародний злочин», в якому зосереджене все зло інших злочинів. Другий момент стосується характеру злочину агресії – він є таким, що жодне національне провадження не зможе розвіяти сумніви щодо безсторонності суддів національного суду держави, що стала жертвою такого злочину. Думаю, ця теза є самоочевидною.

Підсумовуючи, слід зробити досить парадоксальний висновок: українські суди у разі спроби судити винних у розв'язанні агресивної війни проти України наштотують на юридичні та легітиміційні перешкоди, тож саме їм цього краще не робити аби не погіршити перспективи застосування міжнародних інструментів.

Чи може Міжнародний Кримінальний Суд притягнути Путіна до відповідальності?

Міжнародний Кримінальний Суд (МКС), дійсно, має юрисдикцію щодо злочину агресії, але така юрисдикція обмежується двома випадками (1) якщо цей злочин був вчинений проти держав-учасниць або її громадянами (ані Україна, ані РФ не є учасницями Статуту МКС) та (2) якщо Рада Безпеки ООН визнає факт вчинення агресії державою-членом ООН (що також не реально з огляду на право вето, яким користується РФ в Радбезі ООН). Таким чином злочин агресії проти України випадає з-під юрисдикції МКС.

Власне, з огляду на цю прогалину Україна, починаючи з самого початку війни, виступає з ініціативою створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочинів, вчинених проти України і її громадян.

Тут, гадаю, слід пояснити одну річ щодо моделі кримінального переслідування за злочини проти миру, людяності та воєнні злочини. Основний тягар щодо фіксації злочинів, їх розслідування і притягнення до відповідальності покладається на національні органи досудового розслідування, прокуратуру і суди України. МКС виконує компліментарну функцію по відношенню до національної системи кримінальної юстиції і його

юрисдикція поширюється на найсерйозніші злочини, що стосуються всієї міжнародної спільноти (геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії). Це означає, що, наприклад, злочини проти людяності потрапляють під юрисдикцію МКС, якщо вони вчинені в рамках широкомасштабного чи систематичного навмисної нападу на будь-яких цивільних осіб (частина перша статті 7 Римського Статуту МКС), а воєнні злочини – якщо вчинені в рамках плану чи політики або є широкомасштабними (частина перша статті 8 Римського Статуту МКС).

Таким чином юрисдикція МКС має доповнювати національну юрисдикцію щодо переслідування за такі злочини. Однак між цими двома юрисдикціями виникає прогалина – злочин агресії. Саме заповнити цю прогалину і мав би спеціальний кримінальний трибунал.

Міжнародні кримінальні трибунали: як створити?

Існує два способи утворення міжнародних кримінальних трибуналів – (1) згода держав і (2) рішення Ради Безпеки ООН згідно повноважень Глави VII Статуту ООН. Так у перший спосіб був утворений МКС, Нюрнберзький і Токійський трибунали. Другий спосіб був застосований для створення Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії (створений Радою Безпеки ООН 25 травня 1993 року на основі резолюції № 827) та Міжнародного трибуналу щодо Руанди (створений відповідно до резолюції Ради Безпеки № 977 від 22 лютого 1995).

З огляду на право вето, яким користується держава-агресор в Раді безпеки ООН, думаю, другий варіант можна навіть не розглядати. Тому пропоную зосередитися на першому способі створення міжнародного кримінального трибуналу.

Залежно від модальності згоди і статусу слід також розрізняти

інтернаціоналізовані кримінальні суди
міжнародні кримінальні трибунали

Інтернаціоналізовані кримінальні суди утворюються на основі міжнародної угоди між державою і міжнародною організацією. Так були створені Екстраординарні Палати

Верховного Суду Камбоджі для кримінального переслідування за злочини режиму червоних кхмерів (на підставі угоди між ООН і Урядом Камбоджі), Трибунал Східного Тимору, Палата з військових злочинів Боснії і Герцеговини (утворена Високим представником відповідно до повноважень, передбачених Дейтонськими угодами). Особливістю цієї моделі є те, що такі судові установи є (1) тимчасовими, (2) спеціальними, (3) стають частиною національної судової системи та (4) їх юрисдикція обмежена щодо категорій злочинів і осіб, які притягаються до кримінальної відповідальності.

Для України ця модель інтернаціоналізованого суду не підходить, принаймні, з двох причин. По-перше, такі суди є явно особливим і надзвичайними, що заборонено статтею 125 Конституції України. Тобто для утворення інтернаціоналізованого кримінального трибуналу в системі судоустрою України слід з початку внести зміни до Конституції, а це заборонено за умов воєнного стану. Друга причина полягає в тому, що особами, які підлягають кримінальному переслідуванню за злочин агресії є найвищі посадові і громадяни інших країн, включаючи посадовців, що користуються суверенними імунітетами. Статус інтернаціоналізованого трибуналу не усуває цю юридичну перешкоду, адже такий трибунал не є міжнародним судовим органом. Далі, угода з міжнародною організацією, звичайно, додає легітимності такому суду, але не може вважатися такою, що створює права чи обов'язки для інших держав, навіть держав-членів такої організації, включаючи державу-агресора. До того ж ця модель не усуває легітиміційні перешкоди, що притаманні для національного кримінального переслідування іноземців за злочин агресії.

Міжнародні кримінальні трибунали можуть утворюватися на основі (1) двосторонньої угоди між державою і міжнародною організацією (знову ж таки мова йде про ООН) та (2) на основі багатосторонньої угоди. Так до першої категорії належать Спеціальний Суд для Сієра-Леоне та Спеціальний Трибунал для Лівану. Обидва трибунали були утворені на підставі

угоди між державою і ООН (а у випадку Лівану, Парламент якого відмовився ратифікувати таку угоду, Радбез ООН схвалив спеціальну резолюцію в порядку Глави VII Статуту ООН). Особливістю цих двох трибуналів є те, що їхня юрисдикція охоплює злочини, вчинені на території держави (у випадку Сієра-Леоне – в ході громадянської війни; у випадку Лівану – вбивство Президента країни). В обох випадках юрисдикція трибуналів стосується подій, що відбулися на території держави, і осіб, що знаходилися чи знаходяться під юрисдикцією держави. Тому в обох випадках згоди відповідної держави є достатньо для створення міжнародного трибуналу, адже по суті держава на підставі міжнародної угоди з ООН передає свою кримінальну юрисдикцію щодо своїх громадян чи осіб, що знаходяться під її юрисдикцією, створеному трибуналу та бере зобов'язання співпрацювати та визнавати його рішення.

Чи можливий подібний варіант для України? Мабуть, ні. Україна не може передати кримінальну юрисдикцію щодо осіб, які підозрюються у злочині агресії і є громадянами інших держав, такому міжнародному трибуналу, оскільки з точки зору міжнародного права Україна не може в односторонньому порядку скасувати суверенні імунітети таких осіб. Також виникає питання чи має якийсь орган ООН поза Радою Безпеки (наприклад, Генеральна Асамблея чи Генеральний Секретар) повноваження щодо утворення трибуналів для кримінального переслідування громадян третіх держав? Нажаль ані Генеральна Асамблея, ані Генеральний Секретар ООН таких повноважень не мають. Саме тому, наприклад, спеціальний трибунал щодо Сирії так і не був створений – відповідні пропозиції були заблоковані РФ та Китаєм в Радбезі, а уряд Башара Асада, природно, і чути не хоче про таку можливість. Генеральна Асамблея спромоглася лише створити дорадчий орган – Міжнародний, безсторонній і незалежний механізм для допомоги розслідуванню і переслідуванню осіб, відповідальних за найсерйозніші злочини за міжнародним правом, вчинені в Сирійській Арабській республіці з березня 2011 року.

Незважаючи на таку промовисту назву, цей орган не є ані судом, ані органом розслідування – його функція полягає у допомозі національним судам, що можуть мати юрисдикцію щодо переслідування за злочини проти людяності і воєнні злочини, вчинені в Сирії.

Ця модель угоди з ООН була б робочою, якби стороною поряд з ООН була б РФ, адже її посадовці і громадяни є основними підозрюваними у вчиненні злочину агресії (громадяни і посадовці третіх країн у такому випадку мають кваліфікуватися як посібники – їх відповідальність обумовлена притягненням до відповідальності організаторів, виконавців і співвиконавців).

Таким чином залишається лише одна модель створення міжнародного кримінального суду – модель Нюрнберзького трибуналу, тобто суду, утвореного на основі багатостороннього міжнародного договору.

Трибунал для Путіна: що слід робити?

Реалізація моделі міжнародного трибуналу, утвореного на підставі багатостороннього міжнародного договору, вимагає послідовного і виваженого підходу, адже процес створення такого трибуналу впливатиме на його легітимність і міжнародне визнання.

Оскільки злочин агресії є не простим злочином, а найсерйознішим міжнародним кримінальним діянням, що зачіпає права і інтереси всього міжнародного співтовариства, а не лише окремих держав, то ініціатором процесу створення спеціального міжнародного трибуналу для притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб мала б бути дійсно представницька установа, якою, власне є Генеральна асамблея ООН. Генасамблея, дійсно, є єдиним органом, в якому представлені всі держави-члени ООН і жодна окрема країна не може заблокувати її рішення (в Генасамблеї немає права вето, але згідно частини другої статті 18 Статуту ООН для рекомендацій Генасамблеї з питань, пов'язаних з міжнародним миром та безпекою необхідна кваліфікована більшість у дві третини голосів).

Тому процедуру утворення спеціального міжнародного трибуналу має розпочати Генасамблея ООН, утворивши підготовчий

комітет для розробки тексту міжнародної угоди. Так, власне був запущений процес утворення МКС в 1995 році. Повноваження щодо утворення такого комітету випливають з положень статті 22 Статуту ООН. Участь у роботі цього комітету може бути відкрита і для інших міжнародних організацій (напр., Ради Європи, ОБСЄ, ЄС), які також закликали держави утворити такий спеціальний міжнародний трибунал.

Чи можна розпочати такий процес без Генасамблеї? Теоретично так. В теорії, для такого міжнародного кримінального суду достатньо участі трьох і більше держав. Але тоді постає питання правомірності і легітимності такого суду. Питання правомірності постає в аспекті права трьох чи декількох держав виступати від імені міжнародного співтовариства – саме участь Генасамблеї в процесі розробки документів вирішує цю проблему. Питання легітимності також пов'язане з відсутністю згоди держав, громадяни яких підозрюються у вчиненні агресії чи пособництві цьому злочину і, до того ж, посідають посади, що користуються суверенними імунітетами. Якщо трибунал утворює три, чотири чи декілька держав, то відносини між ними і державою-агресором залишаються міждержавними. Якщо ж процес ініціюється і провадиться під егідою Генасамблеї, то такі відносини з точки зору міжнародного права стають вже відносинами між міжнародним співтовариством в цілому і державою-агресором. Адже Генасамблея гарантує глобальне міжнародне представництво у процесі.

Після того як текст міжнародного договору підготовлений, Генасамблея має скликати дипломатичну конференцію для прийняття тексту і відкриття його для підписання і подальшої ратифікації. Такий договір не буде документом ООН чи Генеральної Асамблеї з огляду на відсутність повноважень щодо створення судових органів, але Генасамблея може підтримати створюваний трибунал, рекомендувати державам-членам приєднатись до договору і сприяти його функціонуванню, як це було в процесі створення МКС. Повноваження щодо прийняття рекомендацій в Генасамблеї є.

Може здатися, що всі ці кроки можна зробити швидко. Можливо. Але в реальності цей навіть пришвидшений процес може зайняти щонайменше рік, включаючи період ратифікації національними парламентами. Тому угода має передбачати положення щодо свого тимчасового застосування в період до набуття чинності. Це дозволить розпочати роботу трибуналу досить швидко.

Повторюсь, але дуже важливо залучити найбільший світовий представницький орган у процес створення трибуналу, адже його функція має полягати у кримінальному переслідуванні винних у злочині агресії від імені світового співтовариства. Тому залучення регіональних організацій, навіть найбільших, таких як ОБСЄ, не вирішує проблеми легітимності.

Чи можливий варіант, коли трибунал утворюють декілька держав, а Генасамблея доручає Генеральному Секретареві ООН укласти угоду про співпрацю, як це мало місце при створенні Екстраординарних палат Верховного Суду Камбоджі, і рекомендує державам приєднатися до договору про створення такого трибуналу? Так, це також можливо. Але не усуває питання міжнародно-правової легітимності такого трибуналу.

Для того, щоб створити такий спеціальний міжнародний кримінальний трибунал потрібна велика і кропітка робота нашої дипломатії і громадянського суспільства на всіх етапах підготовки, розробки, прийняття і ратифікації національними парламентами. Однак це не є неможливим. Адже як писав двадцять п'ять століть тому Лао Цзи, «навіть шлях в тисячу лі розпочинається з першого кроку». Злочин агресії – це не просто злочин проти нашої держави і народу, це злочин проти всього світового співтовариства. Тому притягнення винних до відповідальності – справа всього людства, і така відповідальність має бути невідворотною.

Погляди, висловлені у цьому блозі, є виключно особистими поглядами автора і не обов'язково збігаються з позицією Координатора проєктів ОБСЄ в Україні та не є офіційною позицією ОБСЄ (https://lb.ua/blog/oleksandr_vodennikov/530839_mistetstvo_yuridichnoi_viyini_tribunal.html). – 2022. – 28.09).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Блог Аналітичного центру «Обсерваторія демократії»

Відновлення місцевого самоврядування в деокупованих громадах: дилеми та ризики

Яким чином зробити рестарт місцевого самоврядування в звільнених громадах Харківщини, які понад пів року перебували в окупації? Чи може тут стати в пригоді досвід деокупованих у квітні громад Київщини, Сумщини та Чернігівщини? В новому дослідженні Аналітичного центру «Обсерваторія демократії» розглядаємо правові засади вирішення цієї проблемної ситуації та найбільш імовірний сценарій розвитку подій.

Чому зараз все складніше, ніж після деокупації півночі в квітні

Після стрімкого контрнаступу ЗСУ на початку вересня відсоток тимчасово окупованих територій Харківської області зменшився з 32% до 6%. За даними Міністерства оборони, на Харківщині було звільнено 388 населених пунктів і відвойовано 8500 кілометрів квадратних української землі. Україні вдалося повернути контроль над Балаклійською, Вовчанською, Ізюмською, Куп'янською міськими, а також Шевченківською, Чкаловською, Дворічанською, Великобурлуцькою, Савинською селищними і Липецькою, Вільхуватівською, Кіндрашівською, Куньєвською, Оскільською сільськими громадами.

На даний момент лише 3 з 56-ти населених пунктів, які є центрами територіальних громад Харківщини, продовжують перебувати в тимчасовій окупації – мова йде про розташовані на лівому березі річки Оскіл селище Борова, а також села Петропавлівка і Курилівка на схід від Куп'янська. В намірах окупантів нашвидкуруч провести псевдореферендуми Харківська область не фігурує. А в цілому, можна розраховувати, що стовідсоткова деокупація Харківщини – питання найближчого часу.

У деокупованих населених пунктах проводяться першочергові заходи з базового

забезпечення життєдіяльності громад (електромережі, водопостачання, зв'язок, українське теле-радіомовлення, розмінування тощо). Разом із тим, постає питання і щодо відновлення легітимної місцевої влади, у відповідності до конституційного принципу безперервності влади. Яким чином може відбутися це відновлення?

З одного боку, маємо прецедент звільнених у квітні громад Київщини, Сумщини та Чернігівщини, де майже всі керівні органи місцевого самоврядування (голови, виконкоми, місцеві ради) продовжили виконувати свої повноваження після деокупації. Незважаючи на досить різні траєкторії поведінки під час самої окупації – до прикладу, досить показовий кейс Сумщини, де голова обласної військової адміністрації Дмитро Живицький, фактично, звинуватив очільників Тростянецької і Краснопільської громад у втечі 24 лютого. Хоча в соціальних мережах на це самому голові ОДА нагадали, що і він весь час часткової окупації регіону перебував на Тернопільщині. В сухому залишку – всі (і мери, і голова ОДА) залишились при посадах, та вже після деокупації почали активно роздавати інтерв'ю із власною версією своїх дій наприкінці лютого і протягом березня.

З іншого боку, перенесення на Харківщину цього досвіду автоматичного поновлення повноважень обраних на місцевих виборах-2020 органів влади видається сумнівним рішенням із щонайменше двох міркувань. По-перше, територіальна близькість до лінії фронту зумовлює зовсім інший контекст загроз і ризиків, ніж у віддалених від бойових дій деокупованих громадах. По-друге, піврічний строк перебування в окупації виявився набагато складнішим випробуванням для місцевого самоврядування в громадах Харківщини, ніж місячний термін у випадку Київщини, Сумщини та Чернігівщини.

Зокрема, це стосується і аспекту колабораціонізму – частка представників місцевого самоврядування, яка співпрацювала з окупантами, в Харківському регіоні виявилася більшою. Відтак, у частині громад маємо ситуацію, де, навіть за бажання, поновити повноваження обраної на виборах 2020 року

місцевої влади було б неможливо. Відсутність кворуму місцевої ради, втеча голови та секретаря – хоча така картина спостерігається не усюди, але, наприклад, у 3-х із 4-х деокупованих міських громадах мерам заочно оголошено підозру у державній зраді.

Стосовно селищних і особливо сільських громад відкритої інформації менше. З коментарів ХОВА було відомо, що весною окупанти захоплювали в полон селищних голів Великобурлуцької та Дворічанської громад, але потім звільнили. У Чкаловській громаді селищний голова разом із секретарем місцевої ради 6 травня оголосили про складання повноважень та відмовились змінювати прапор над будівлею адміністрації (щодо їх нинішнього місця перебування повідомлень немає).

Всі без виключення кейси деокупованих громад потребують ретельної спеціальної перевірки правоохоронними органами, прокуратурою, ДБР та службою безпеки. За їхніми результатами діям представників місцевої влади повинна бути надана кваліфікована оцінка. З урахуванням того, що показові заяви місцевих депутатів і очільників, які активізувалися у вересні, можуть суттєво відрізнятись від їхньої позиції наприкінці лютого. Наприклад, 7 вересня (за 4 доби до деокупації) з'явилося звернення депутатів Липецької сільської ради про підтримку територіальної цілісності України. З іншого боку, в нещодавньому інтерв'ю голова цієї громади зазначив, що на початку окупації частина депутатів ухвалила рішення про надання повноважень виконувача обов'язків голови громади Вадиму Кудікову (місцевий депутат від «Слуги народу»), якого до цього окупанти обрали «гауляйтером».

Чи багато депутатів наприкінці лютого брало участь у легітимізації окупаційної влади, а на початку вересня активізувалося в своїх патріотичних переконаннях – питання, в якому поіменно доведеться розбиратися слідчим. Усі ці з'ясування, в свою чергу, потребують часу, якого у громад немає – відтак, заповнення «вакууму влади» після деокупації на Харківщині має відбуватися в інакший спосіб.

Що каже закон про військові адміністрації населених пунктів

Альтернативний шлях відновлення легітимної місцевої влади в деокупованих громадах – це створення військових адміністрацій населених пунктів. І судячи з останніх заяв посадовців різного рівня, саме цей варіант наразі є компромісним та найбільш імовірним. 15 вересня Мінрегіоном було організовано засідання Координаційного штабу з питань деокупованих територій, на якому і представники обласних адміністрацій, і урядовці схилилися до сценарію створення військових адміністрацій населених пунктів.

Заступник міністру регіонального розвитку В'ячеслав Негода «підтримав практику обласних військових адміністрацій з залучення народних депутатів від відповідних областей до консультацій з формування пулу кандидатів на начальників та працівників військових адміністрацій» – цитата з офіційного релізу на сайті Мінрегіону. Який саме закон уповноважує народних депутатів впливати на подібні кадрові призначення, урядовець не уточнював (у Законі «Про правовий режим воєнного стану» сказано, що пропозицію щодо начальників військових адміністрацій населених пунктів президенту подає Генштаб ЗСУ або відповідна обласна військова адміністрація).

У керівництві Харківської області також вже публічно обговорюють плани щодо запровадження військових адміністрацій на звільнених територіях. 19 вересня заступник голови ХОВА Роман Семенуха повідомив ЗМІ, що «на звільнених від російських окупантів територіях утворюють військові адміністрації», додавши цікаве уточнення – «жодна людина, до речі, яка очолює воєнну районну адміністрацію, не покинула свою роботу і працює з першого дня війни». Можливо, в цій ремарці простежується натяк на те, що до керівництва звільненими громадами залучатимуться і представники районної влади, які після децентралізації інституційно втратили свій політичний вплив. І, до речі, цікаво, чи немає запитань у керівництва обласної військової адміністрації до голови

Куп'янської районної адміністрації Валерія Люботи стосовно його висловлювань у перші дні війни.

20 вересня вже сам голова ХОВА Олег Синегубов анонсував створення понад 20-ти військових адміністрацій (до речі, це число більше за кількість адміністративних центрів громад, які були деокуповані протягом вересня). Також очільник області зазначив, що до керівництва військовими адміністраціями можуть бути залучені не лише безпосередньо військові, але й діючі голови громад, навівши приклад мера Ізюма Валерія Марченка. За всіма ознаками, в ХОВА зараз відбувається формування списку громад і персонального складу їхніх військових адміністрацій. Яким же є алгоритм набуття адміністраціями легітимних повноважень, і, власне, на що ці повноваження розповсюджуються?

Загалом, частина 2 статті 15-ї Закону «Про правовий режим воєнного стану», яка регулює повноваження саме військових адміністрацій населених пунктів, містить 46 пунктів. При цьому з точки зору повноважень, керівник військової адміністрації – це більше, ніж голова громади в мирний час. Швидше, це голова громади, її виконком і місцева рада разом узяті. Він є розпорядником бюджетних коштів, його накази та розпорядження прирівнюються до рішень місцевої ради, він укладає договори від імені адміністрації та громади, а також особисто призначає і звільняє співробітників адміністрації. Військова адміністрація тісно взаємодіє з «силовим» блоком у громаді та активно втручається в роботу бізнесу – те, що в мирний час однозначно оцінювалося б як порушення принципу розподілу влади.

Відтак, очевидні і ризики цього шляху – надання безпрецедентно великих повноважень одній особі, яка в ручному режимі керуватиме громадою. Хоча адміністрація і «військова», Закон дозволяє формувати її з «цивільних», і передбачає можливість призначення діючого голови громади начальником адміністрації. Цілком імовірно, що очільники громад, центральні населені пункти яких не перебували в окупації до вересня, але в яких були окуповані периферійні села або ж які просто наближені

до лінії фронту, лобіюватимуть подібні повноваження і для себе.

Зрозуміло, що екстремально великий обсяг одноосібних повноважень виправдовується форс-мажорними обставинами та загрозами. Водночас, після завершення воєнного стану доведеться докласти чималих зусиль і подолати неабиякий спротив, щоб стиснути цю пружину одноосібних повноважень. До речі, це стосується не лише громад, в яких буде створена військова адміністрація – наразі і на тилкових територіях суттєво зміщений баланс місцевого самоврядування на користь голів громад.

І якщо в умовах воєнного стану законодавство, фактично, тимчасово виводить місцеву владу зі стану прозорості та підзвітності (в бюджетних питаннях, процедурах закупівель тощо), то важливо, щоб після його завершення усі документи за цей період все ж були оприлюднені. В свою чергу, усвідомлення цього факту повинно стримувати місцевих очільників (особливо в громадах, віддалених від лінії фронту) від спокуси діяти за принципом «війна все спіше». І особливої актуальності це набуває саме зараз, напередодні ухвалення місцевих бюджетів на наступний рік.

Висновки

Повернення деокупованих громад Харківщини під контроль України означає і необхідність заповнення вакууму легітимного місцевого самоврядування – окрім українського прапору над будівлею адміністрації, в ній повинен бути хтось, наділений повноваженнями та відповідальністю за оперативне вирішення нагальних потреб мешканців. Цей вакуум виник, перш за все, через масові випадки колабораціонізму і втечі представників місцевої влади (в широкому контексті, бо окрім голів громад і депутатів, мова йде про правоохоронців, суддів тощо – загалом наразі в Харківщині вже розслідується 400 відповідних карних справ). У 3-х із 4-х деокупованих міських громадах мерам заочно оголошено про підозру в державній зраді, а їхнє точне місце перебування не встановлено. Малоімовірно, що повноваження мерів у таких випадках могли б перебрати на себе секретарі місцевих

рад (як це передбачено законодавством у мирний час), і взагалі, що в цих місцевих радах можливий кворум (вже не кажучи про питання позбавлення мандатів депутатів від заборонених партій).

Саме в цьому полягає суттєва відмінність кейсу деокупованих громад Харківщини із аналогічними випадками на Київщині, Сумщині та Чернігівщині. Після нетривалого перебування в окупації в цих громадах вдалося відновити місцеве самоврядування на підґрунті результатів останніх місцевих виборів 2020 року. І для більшості з цих громад (окрім прикордонних громад Сумщини, які піддаються обстрілам) бойові дії відбуваються за сотні кілометрів від них, відтак є можливість зосередитися вже на відновленні та працювати в звичному режимі. В свою чергу, більшість зі звільнених громад Харківського регіону перебувають безпосередньо в зоні бойових дій і регулярно обстрілюються, що зумовлює зовсім інший контекст викликів, загроз і завдань, які стоять перед місцевою владою.

Відповідно, єдина можлива альтернатива, яка передбачена українським законодавством за умов воєнного стану – утворення в деокупованих громадах військових адміністрацій населених пунктів. Судячи із заяв представників влади (як центральної, так і обласної), саме цей сценарій є найбільш імовірним, і наразі в ХОВА визначаються з кінцевим переліком громад та начальників відповідних військових адміністрацій, який буде запропонований президенту. Призначення начальниками таких військових адміністрацій законно обраних голів громад видається цілком виправданим підходом, за умови, що немає фактів їхнього співробітництва з окупантами, або ж у разі евакуації вони не усувалися від проблем громади.

Важливо, щоб цей процес був позбавлений політичної складової, і підхід із цими критеріями був однаковою щодо усіх голів громад. У разі ж, коли законно обраний на останніх місцевих виборах керівник громади не відповідає цим критеріям або його місце перебування невідоме, ситуація ускладнюється. Зважаючи на передбачений законодавством

обсяг повноважень начальників військових адміністрацій населених пунктів, а також де-факто кулуарний алгоритм їхніх призначень, існують ризики працевлаштування на ці посади політиків, бізнесменів, чиновників із «інституційно спорожнілої» після децентралізації районної ланки державної влади. Відтак, доцільнішим виглядає призначення саме військового (а не цивільного) начальника, виключно на період воєнного стану, із посиленням його заступниками з досвідом роботи в системі місцевого самоврядування відповідної громади. А вже після завершення воєнного стану – проведення позачергових виборів задля відновлення демократичного легітимного місцевого самоврядування (https://lb.ua/blog/observatory_democracy/530620_vidnovlennya_mistsevogo.html). – 2022. – 26.09).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Тетяна Степурко, соціологиня, викладачка Києво-Могилянської академії, проектна керівниця Україно-швейцарського проекту “Розвиток медичної освіти”

Європейські українські лікарі. Хто вони і звідки візьмуться?

Яким ми хочемо бачити свого лікаря вже зараз? Передусім очікуємо, що він відповідатиме професійному образу британського, нідерландського, німецького чи будь-якого іншого європейського фахівця. Додатково знатиме український контекст, адже ми особливі у своєму ставленні до вакцинації, актуальності інфекційних і неінфекційних захворювань. А це хочемо мати проукраїнських лікарів, щоб у кожного в кабінеті стояв примірник Жадана.

Зрозуміло, що «вже зараз» таких лікарів в Україні не багато, хоча вони є. Тому виникає питання, як зробити так, щоб у майбутньому таких лікарів ставало більше? Вочевидь, потрібно змінити систему медичної освіти, яка і випускала б бажаних суспільством спеціалістів.

Складніше відповісти на питання, якою має бути система підготовки таких лікарів і скільки це нам коштуватиме? І чи реалістично

з хаотичної системи медичної освіти перейти на нові рейки – випускати фахівців, які відповідатимуть найвищим стандартам якості.

Подивимося правді в очі. Ситуація з медичною освітою мені зараз нагадує рулетку. Коли лікарня, яка наймає лікаря на роботу, чи пацієнт, який отримує медичну допомогу, не впевнені, що лікар має сучасні знання і навички, які не нашкодять, а приведуть до найшвидшого і найоптимальнішого одужання.

І наш найбільший виклик – комплексно оцінити ситуацію та бути реалістичними у своїх прагненнях кращого лікаря.

Є чудова рамка, яка називається КанМЕДЗ (CanMEDS) – це всесвітньо відомий канадський інструмент для освітніх стандартів лікарів, проте в Україні про неї мало хто чув. КанМЕДЗ називає сім ролей лікаря: медичний експерт, дослідник, лідер, професіонал (який дотримується етичних стандартів, “прошитий” такими цінностями як доброчесність, чесність тощо), колаборатор (зараз це слово в Україні має негативний підтекст, проте вказує на лікаря як командного гравця, який ефективно взаємодіє з іншими фахівцями), фахівець з адвокації та комунікації.

Наприклад, в освітньому стандарті Нідерландів (де використовують КанМЕДЗ) перший пункт в комунікаційних компетентностях – це емпатія, побудова терапевтичних стосунків, довіра. Хоча в українському освітньому стандарті лікаря від 21 року нічого не згадується про емпатію. Проте ми в проекті разом з медичними освітянами створили посібник і запустили вибіркового курсу з людяності та емпатія в деяких медуніверситетах. Студенти, які прослухали курс, відмітили, що емпатія – дуже важлива навичка і що це їх квиток для успішного входу в професію.

Особливість роботи лікарів також полягає в тому, що вони працюють як з людьми, так і зі складним обладнанням. Це вимагає від лікаря не тільки вміння комунікувати, розвивати свою емпатію, а й постійної освіти й відстеження нових «доказів» – свідчень, протоколів лікування, оскільки ефективне лікування

вчора може виявитися завтра загрозливим для здоров'я пацієнта через отримані свіжі результати досліджень. Лише в проєкті, плануючи закупівлі для симуляційних центрів, складаючи карту компетентностей сімейного лікаря і медсестри, я усвідомила, скільки всього знає компетентний лікар.

А що ми маємо наразі? Медична освіта відома своєю корупцією, непрозорістю, закритістю. На другій сесії конференції аналітичних спільнот Національного університету «Києво-Могилянська академія» й Українського католицького університету, яка відбувалася у Львові на початку липня 2022, звучало, що українське суспільство розвивається з низових ініціатив, будуючи горизонтальні зв'язки. Так от, у медичній освіті – жорстка вертикаль.

В україно-швейцарському проєкті «Розвиток медичної освіти» в медичних ЗВО в 2019 році ми дослідили освітнє середовище (до речі теж глобально важливий концепт, про який в Україні медичні освітяни майже не чули).

Окрім кількісного виміру, який видається не найнижчим у світі – на рівні Бразилії, Індії, і десь на третину нижчий ніж в Нідерландах та Британії, ми отримали багато неприємно вражаючих коментарів студентів. Вони говорять про приниження зі сторони викладачів, сексуальні домагання й інші неприйнятні практики, які мають бути повністю викорінені. Це все про те, як студенти почуваються в стінах альма-матер і про деякі аспекти сприйняття навчального процесу. Можливо, якщо процес є не дуже комфортним, але викладачі є вимогливими, то може знання все ж таки здобуваються на належному рівні? Пригадаємо результати IFOM у 2019: середній відсоток правильних відповідей – 30,2%.

Інші особливості української медичної освіти, які можуть пояснити, чому ми не отримуємо “британських” випускників з українських медичних ЗВО:

теоретичне навчання переважає над практичним;

студенти та інтерни виборюють право на отримання клінічних навичок. Симуляційні центри мало розвинені, а траєкторія навчання в лікарні непевна – хтось просиджує в коридорі,

бо лікарі не хочуть ділитися своїми практичними навичками з майбутніми конкурентами, а хтось таки може вигризти собі реальний клінічний досвід не без допомоги родинних зв'язків;

вибіркові дисципліни рідкісні, їхня наявність радше імітується;

критерії вступу не дають можливості найбільш вмотивованим і з найкращими результатами навчання вступникам вступати на лікарські професії;

токсична культура як у ЗВО, так і в закладах охорони здоров'я.

Проте, безперечно, є щирі й хороші освітяни, які прагнуть вдосконалювати себе, свої викладацькі і клінічні практики. Ми в проєкті їх помічаємо, надзвичайно цінуємо і захоплюємося тим, як вони здійснюють навігацію в цій системі. Однак і вони самі кажуть, що “нас – агентів змін – дуже мало”. А є хороші лікарі – які самостійно розвивалися, навчалися та здобували нові навички.

Яких українських лікарів у майбутньому ми хочемо бачити і як вони мають вчитися?

Про проблеми професійної освіти для лікарів в Україні можна говорити дуже довго. Утім я зупинюся й усе ж таки спробую зацентрувати увагу на тих особливостях, які український лікар майбутнього мусив би мати.

Прагнення як до професійного, так і до особистісного розвитку. Перші кроки до формування культури саморозвитку були зроблені командою Уляни Супрун і Олександра Лінчевського в 2018 році. Саме тоді була представлена система безперервного професійного розвитку (БПР) через набирання балів.

Тепер потрібно зробити так, щоб це була не гонитва за балами, а реальні знання й навички, відображені в балах. Ми як суспільство очікуємо, що бали – це не самоціль, а щире бажання лікарів удосконалити свої знання і компетентності.

Я глибоко переконана, що навичка постійного розвитку закладається в школі й університеті. Саме там ми можемо зрозуміти, як самостійно навчатися, що від процесу самовдосконалення можна отримувати задоволення і в результаті це формує кар'єрний шлях. Цікаво, що американські

лікарі-тренери під час війни підкреслюють, що українські лікарі дуже швидко вчаться, і книга Івана Черненка «Сміх наприкінці тунелю» яскраво ілюструє, чому так відбувається. На додачу: кілька років тому Анастасія Леухіна написала колонку про «травмованих медичною освітою» – дуже важливо, щоб медична освіта не травмувала, а давала доказові інструменти лікарю для постійного розвитку, який надихас і приносить впевненість, задоволення.

Робота в команді. На цьому якраз наголошував Генрі Марш у своїй лекції в Києві в липні. Команда – це медичні працівники й пацієнти, які працюють задля кращого здоров'я пацієнта. Водночас команда – це лікарі різних спеціальностей, медсестри, адміністратори. Медсестри в нашій системі вкрай недооцінені – вони можуть і хочуть робити більше, вони заслуговують на більшу повагу до себе. Ми маємо підсилювати роль медсестри з огляду на те, що (а) освіта лікаря є тривалою й дороговартісною і частину завдань лікаря може виконувати медсестра чи лікар, наприклад, не такої вузької спеціалізації і (б) в деяких випадках турбота медсестри є ближчою пацієнту.

В україно-швейцарському проєкті саме співпраці лікарів і медсестер приділено значну увагу, медсестри здобувають більше клінічних навичок, стають самостійними надавачами допомоги пацієнту, почуваються впевненіше і здобувають більше довіри управлінців, лікарів, пацієнтів. Професія “медсестра” в пілотних ЦПМД вже несе в собі інший сенс і сприйняття: компетентна, турботлива, яка має час пояснити, приділяє більше уваги, ніж лікар.

“Командна робота” дається складно, коли немає поваги, людяного ставлення до колег і пацієнтів. Тому варто знаходити такі інструменти, які розвивали б довіру між колегами, гідність у лікарських спільнотах.

Наразі активно обговорюється такий інструмент, як лікарське самоврядування, який має в собі великий потенціал, якщо буде “розпакований” адекватно. Лікарське самоврядування створить фільтри на вході у професію, забезпечуватиме постійне професійне вдосконалення через конференції, публікації, а також самоочищатиметься.

Однак не будемо забувати, що команда – це також і лікар з пацієнтом, які своїми спільними зусиллями створюють таке середовище й заходи, які допомагали б пацієнту відновити чи підтримати своє здоров'я, в тому числі психічне.

На відміну від теперішнього стану, коли більше уваги приділяється намацальним аспектам – обладнанню, стінам з ремонтом, лікар майбутнього краще орієнтується в ненамацальних складових – процесах, цінностях, командній роботі, людяності й емпатії. Пригадую як починалися деякі українські проєкти з переліку обладнання, які дуже собі хотіли лікарні. Про навчання ж лікарів, про те, як це нове обладнання буде “зашито” в лікарняні процеси, практично ніхто не дбав. Це позначається на лікувальному досвіді пацієнта.

Вироблення доказів, нових знань – це дослідження і одне з найслабших місць української медичної освіти. Згадаємо канадійську рамку, де дослідник є невід'ємною роллю лікаря. Мені здається, що посилювати цю роль можна через міжнародні проєкти, формувати мультидисциплінарні команди, які також допоможуть медицині бути менш закритою.

Що робити, щоб лікарі майбутнього з'являлися в Україні?

Магічної пігулки немає. Потрібно наполегливо працювати. Не так як раніше, бо бачимо, що не працює. Потрібно шукати нові підходи.

Медичні ЗВО мають дбати про освіту насамперед, а не про працевлаштування родичів, заробляння грошей на продажу дипломів іноземцям (ні, гроші заробляти треба, просто це не має ставати головним завданням університету).

Лікарні та інші медичні заклади, мають створювати середовище, відкрите до передання знань як у команді, так і до молодших менш досвідчених колег.

Спільнота лікарів має дбати про довіру до себе і про якість своїх колег.

Суспільство (громадянське) має бути зацікавленим у медичній освіті, в її негараздах і реагувати на невдалі рішення чи то на рівні системи, чи на рівні медичних університетів.

Адже потім ми лікуємося в лікарів, які зрощені в цій системі.

Держава має запроваджувати правила гри, які фасилітують розвиток і системи, і медичних працівників. Тут якраз і погоджується, чи бути лікарському самоврядуванню і в якому форматі, чи бути новій інтернатурі, де інтерн – це повноцінний член команди ЗОЗу, а не студент-медик, чи вступ на медицину має високу планку, бо держава прагне мати потужну еліту медичних працівників (https://lb.ua/blog/tetiana_stepurko/530882_ievropeyski_ukrainski_likari_hto.html). – 2022. – 28.09).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Богдан Данилишин, завідувач кафедри КНЕУ ім. В.Гетьмана

Бюджет 2023: реалістичність та ризики

Оцінка основних положень проекту Державного бюджету України на 2023 рік

Проект Державного бюджету 2023, поданий Урядом на розгляд Верховної Ради України, побудовано на базі макроекономічного прогнозу, що передбачає зростання номінального ВВП на 37% (реальний темп – 4,6%, дефлятор – 30,7%).

Доходи. Невизначеність, згенерована війною, зумовила доволі обережні очікування Уряду щодо доходів бюджету. Незважаючи на високі темпи приросту номінального ВВП, проектний розмір доходів бюджету 2023 (без врахування грантів) є на 10% меншим відносно планових показників на 2022 рік, і є навіть на 1,3% нижчим фактичних показників 2021 року. Структура економіки за 2022-2023 рр. зазнала суттєвих змін, знизилась частка галузей з високим податковим коефіцієнтом, що негативно вплине на рівень сплати податків з економіки.

Довідково: Якщо оцінити доходи бюджету лише виходячи із прогнозних показників розвитку економіки, то додатковий їх приріст у 2023 р. мав би скласти +200 млрд.грн.

Видатки. Заплановано, що видатки бюджету 2023 будуть номінально на 5% нижчими за рівень поточного року, однак це складатиме

+69% відносно довоєнного 2021 року. Видатки бюджету 2023 визначатимуться потребами воєнної економіки, а не можливостями збору (сплати) податків. Так, перевищення видатків над доходами в наступному році зросте до двократного рівня, тоді як в поточному році очікується +86%, в ковідних 2020-2021 рр. було +17%, а в доковідних 2017-2019 рр.: +7%.

Рівень державних видатків у ВВП в 2023 р. скоротиться з 57% до 40% ВВП (в довоєнному 2021 р. було 27% ВВП). Уряд запланував деяку консолідацію за неперіоритетними напрямками видатків для пріоритетного фінансування оборони, частка якої у загальних видатках зросте з 24 до 35%.

Довідково: Враховуючи, що воєнна економіка має високу залежність від рівня її державної підтримки, тому сумнівним вбачається таке різке (на 17 в.п.) зниження частки державних видатків до ВВП. З високою ймовірністю протягом наступного року ці показники буде скореговано: або видатки будуть більшими, або ВВП виявиться нижчим.

Дефіцит бюджету заплановано на рівні 1280 млрд. грн (включаючи грантові джерела фінансування). Це складає 20% ВВП, що на 6 відс. п. нижче планових показників 2022 року. 94% потреб у фінансуванні Уряд планує залучити із зовнішніх позик і грантів (1596 млрд. грн), 5% – за рахунок внутрішніх позик (91 млрд. грн) і 1% за рахунок приватизації та інших джерел (8 млрд.грн).

Макроекономічний прогноз, на який спирається розрахунок показників бюджету 2023, є дещо песимістичнішим порівняно з прогнозом Національного банку. Національний банк очікує глибше падіння економіки у 2022 р. та більш потужне її відновлення у 2023 році (особливо в частині зовнішньої торгівлі). Крім того НБУ очікує значно нижчий рівень інфляції – 21% проти 30%.

Доходи

Доходи Державного бюджету у 2022 році заплановані у розмірі 1279 млрд. грн. і будуть на 90% складатися з податкових надходжень (історичний рекорд).

В цілому податкові надходження мають скоротитися проти планових показників 2022 р.

на 4%, в т.ч ПДВ – на 2%, податок на прибуток – на 22%, акцизний податок – на 15%. ПДВ забезпечуватиме майже 50% доходів бюджету, що також є рекордним значенням.

Показники податкових надходжень розроблено на основі чинних ставок оподаткування, крім ставок акцизного податку на пальне, які передбачається повернути до довоєнного рівня (законопроект № 7668-д).

Довідково: Приріст кінцевих споживчих витрат населення за 2022-2023 рр. прогнозується на +34%, тоді як приріст ПДВ за цей же період – лише на +11%. Ставки ПДВ було повернуто до довоєнного рівня (за виключенням ПДВ на пальне). Це говорить про наявність потенціалу до зростання ПДВ, у разі реалізації офіційного макроекономічного прогнозу.

Кардинальні зміни очікуються в сплаті частини прибутку державних підприємств, що зараховується до державного бюджету. Зниження цього платежу очікується в 16 разів (втрати 106 млрд грн проти 2022 р.), що обумовлено збитками воєнного періоду.

Прибуток НБУ заплановано у розмірі 19,4 млрд. грн., що лише на 0,5 млрд. грн вище фактичного показника за 2022 рік. На зниження прибутку НБУ впливають значні виплати центрального банку за депозитними сертифікатами після підвищення облікової ставки до 25% річних. В той же час на підвищення прибутку НБУ впливає продаж іноземної валюти з валютних резервів, а також зростання вартості кредитів рефінансування до 27% річних.

Видатки

Видатки державного бюджету (з міжбюджетними трансфертами) передбачено в обсязі 2514 млрд. грн., які на 1/3 будуть складатися з видатків на оборону та на 25% з видатків на соціальну сферу (соціальне забезпечення, охорона здоров'я, освіта).

Приріст видатків прогнозується за трьома функціональними напрямками: оборона (+38% або +237 млрд. грн), обслуговування боргу (приріст в 2 рази, +160 млрд.грн) та житлово-комунальне господарство (приріст в 3 рази, +9 млрд.грн).

Фінансування решти функціональних напрямів буде скорочене. Найбільш масштабні скорочення фінансування заплановані за сферами видатків на економічну діяльність (в 2 рази або на 187 млрд.грн), видатків на соціальну сферу (на 8% або на 54 млрд.грн), видатків на загальнодержавні функції (на 20% або на 14 млрд. грн), міжбюджетних трансфертів (на 13% або на 28 млрд.грн).

Скорочення видатків на економічну діяльність переважним чином пов'язане з зниженням державної підтримки ринку природного газу. В наступному році не заплановано виплат компенсацій учасникам газового ринку чи заходів з врегулювання їх заборгованості (-187 млрд.грн). В той же час для підтримки кредитування малого та середнього бізнесу в державному бюджеті передбачено двократно розширення фінансування на Фонд розвитку підприємництва (з 7 до 16 млрд.грн), в рамках якого реалізуються державні програми «Доступні кредити 5-7-9%», «Доступна іпотека 7%» та «Доступний фінансовий лізинг 5-7-9%».

Інвестиційна активність держави скоротиться: капітальні видатки в 2023 р. знизяться до 1,5% ВВП, а їх абсолютний обсяг буде на 30% нижче довоєнного 2021 року.

Низька інвестиційна активність держави значною мірою пов'язана із високою вартістю позичкових коштів на внутрішньому ринку. Підвищення облікової ставки НБУ до 25% річних в період гострої потреби Уряду в позиках призвело до того, що в наступному році ефективна ставка внутрішнього боргу зросте з 10% до 15% річних.

У результаті суттєвого подорожчання внутрішніх позик видатки Уряду на обслуговування боргу збільшаться з 3,6 до 5,2% ВВП (історичний рекорд, що перевищує навіть рівень 2015 року). І це при тому, що всі платежі з обслуговування зовнішнього боргу перед приватними кредиторами на 2023 рік було відтерміновано. Тобто жорстка монетарна політика НБУ суттєво погіршила боргову стійкість державних фінансів України в найбільш драматичний період їх існування.

У 2023 р. витрати на виплату процентів втричі перевищуватимуть обсяг державних інвестицій.

Обмеження можливостей держави у підтримці воєнної економіки несе ризики погіршення соціально-економічного становища. Наявність робочих місць – це не тільки економічний базис та мультиплікаційний ефект для приватного бізнесу, але й інструмент соціальної адаптації постраждалих від війни людей.

Довідково: Під час II світової війни Уряд США витрачав на інвестиції понад 60% видатків федерального бюджету (в Україні – 4%). При цьому позики на внутрішньому ринку обходились Уряду США у 2-2,5% річних, що формувало щорічний обсяг платежів з обслуговування боргу на рівні близько 1% ВВП. Масштабні державні інвестиції дозволили створити велику кількість нових робочих місць та підприємств, що зміцнило економічний фундамент країни. Частина новостворених підприємств з часом була приватизована, що дало новий поштовх розвитку американської економіки у післявоєнний період.

Дефіцит та борг

Потреби у фінансуванні дефіциту Державного бюджету 2023 становлять 1280 млрд. грн. або 20% ВВП.

У зв'язку з високою вартістю внутрішніх запозичень Уряд в наступному році планує майже весь потрібний обсяг коштів залучати із зовнішніх грантових та кредитних джерел. На внутрішньому ринку Уряд планує залучити лише 91 млрд.грн при погашенні ОВДП на суму 316 млрд. грн. Із зовнішніх джерел планується залучити 1596 млрд.грн. при погашенні зовнішніх позик на суму 99 млрд.грн. Від приватизації Уряд планує залучити 6 млрд.грн.

Середня процентна ставка зовнішніх позик очікується на рівні 3% річних, а внутрішніх – 17% річних.

Високий дефіцит та переважно позичкове його фінансування призводять до стрімкого нарощування державного боргу. Граничне значення державного прямого боргу в 2023 р. становитиме 6,4 трлн. грн або 100% ВВП. У міжнародній практиці загрозливим рівнем державного боргу вважаються значення у понад 60% ВВП.

Також суттєво підвищиться рівень доларизації державного боргу: із 64%

станом на вересень 2022 р. до 81% станом на кінець 2023 року. У міжнародній практиці загрозливим рівнем доларизації державного боргу вважаються значення у понад 80%.

Слід вказати, що Уряд в проекті бюджету 2023 не розділив окремо позичкове та грантове фінансування, позначивши майже всю величину міжнародної допомоги як нові позики. У разі якщо частина зовнішньої допомоги надійде у формі грантів, то показники боргового навантаження та рівня доларизації боргу будуть меншими.

Довідково: Із міжнародної допомоги, отриманої Україною за 8 місяців 2022 р., 47% становлять позики і 53% – гранти.

Ризики виконання Державного бюджету України на 2023 рік

На нашу думку ключовими ризиками виконання Державного бюджету у 2023 р. є:

значно нижчі темпи відновлення економіки із-за комплексу факторів воєнного стану, зокрема руйнації виробничого потенціалу, високого рівня безробіття, низького та деформованого споживчого попиту, втрат трудового потенціалу; загострення кризових тенденцій в світовій економіці (зокрема в енергетичній сфері та на фінансових ринках), що може вплинути на розмір міжнародної підтримки України;

рестрикційний поштовх для економіки внаслідок надміру жорсткої монетарної політики НБУ та звуження банківського кредитування бізнесу;

звуження програм державної підтримки економіки або їх недостатній для стабілізації обсяг, що може потягнути за собою ланцюгову реакцію скорочення сукупного попиту та падіння податкових доходів бюджету;

погіршення фіскальної стійкості державних фінансів у зв'язку з можливою складністю залучити достатні обсяги зовнішніх позик (чи грантів) та високою вартістю внутрішніх державних запозичень (внаслідок жорстких параметрів монетарної політики);

техногенні катастрофи внаслідок порушення Росією законів ведення війни, визначених Гаазькими і Женевськими конвенціями (https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/531013_byudzhets_2023_realistichnist.html). – 2022. – 29.09).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Ярослав Железняк, голова депутатської фракції Політичної Партії «ГОЛОС» у Верховній Раді дев'ятого скликання

Законопроект №5270 про е-резидентство: як працюватиме і навіщо це Україні

Омар – талановитий дизайнер з умовно південноазійської країни, який може малювати скетчі для американського NewYorker. Але, на жаль, в його країні досить нестабільна ситуація, а місцеві банки не користуються довірою у іноземних контрагентів. Задача Омара – переконати замовника у США, що з ним надійно працювати і проблем з фінмоніторингом не виникне.

Таких кейсів багато, але вирішити їх може допомогти Україна. А точніше мій з Мінцифри та колегами законопроект №5270 про е-резидентство. Якщо коротко, це можливість в пару кліків «перевезти» свій бізнес в Україну без необхідності переїжджати фізично. Це класний варіант для фахівців в країнах зі складною політичною та економічною ситуацією працювати з розвиненими цивілізованими ринками та захистити свої доходи.

Як працюватиме е-резидентство за пропозиціями законопроекту №5270.

Крок 1. Іноземний фахівець реєструється у Дії та проходить фінансову та безпекову перевірку. Кабмін окремо має надати список країн, резиденти яких мають право ставати е-резидентами в Україні.

Крок 2. Якщо все добре, іноземець стає електронним резидентом України – по факту, електронним платником єдиного податку на 3 групі без ПДВ, та отримує електронний цифровий підпис.

Крок 3. Е-резидент відкриває дистанційно рахунок у банку. І саме банк буде його податковим агентом.

Крок 4. Е-резидент працює та сплачує податок – 5% від доходів в рамках ліміту ФОП 3 групи. Більше ліміту – 15%. Але він має право укладати тільки зовнішні контракти з експорту послуг.

Крок 5. Всі документи оформлюються в електронній формі, всі листування з ДПС онлайн, всі розрахунки проводяться у безготівковій формі.

Звичайно, законопроект має низку запобіжників від зловживань. Так, е-резидентами не можуть бути громадяни країни-агресора РФ, учасники «чорного списку» FATF, а також особи, які мають дохід в Україні (окрім пасивного).

Що важливо, до другого читання ми розширили перелік професій е-резидентів з виключно ІТ-спеціалістів на всіх інших експортерів послуг.

Наш комітет з питань фінансів, податкової та митної політики рекомендував законопроект №5270 прийняти в цілому у другому читанні. Сподіваюся, колеги в залі теж підтримають, і е-резидентство в Україні запрацює вже з 2023 року.

Впевнений, всі чули про успішний досвід запровадження і використання механізму е-резидентства в Естонії. За перші 5 років роботи цього інструменту естонський бюджет отримав 25 млн євро прямого доходу. Цілком можливо, що завдяки нашому законопроекту, Україна створить гідну конкуренцію. (https://lb.ua/blog/yaroslav_zhelezniak/531096_zakonoproekt_5270_pro.html). – 2022. – 30.09).

Блог на сайті «Українська правда»

Про автора: Ігор Попов, експерт Українського Інституту Майбутнього

Які механізми покарання за агресію дає міжнародне право

Якщо те, що зробила в Україні російська армія, залишиться без юридичної оцінки і покарання – це означає, що міжнародне право померло. Відповідальність за війну мають нести і держава-агресор, і це визначається в репараціях та зобов'язаннях, і конкретні посадові особи, які своїми рішеннями та діями є винуватцями агресії. В Карному кодексі України є спеціальна стаття 437 – «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни», і

вона передбачає серйозне покарання. Проте, рішення лише українських судів мабуть буде недостатньо. Окрім того, існує функціональний імунітет щодо неможливості відповідальності трьох осіб – Президента, прем'єр-міністра та міністра закордонних справ. Тому жоден національний суд однієї країни не зможе притягти до відповідальності цих посадовців.

Зараз найбільш активно розглядаються два механізми міжнародної відповідальності – це вирок Міжнародного кримінального суду (МКС) та створення спеціального міжнародного трибуналу. Прихильники МКС закликають до негайної ратифікації Римського статуту. Зараз Україна визнала юрисдикцію МКС і ухвалила закони, які дозволяють прокурорам цього суду збирати докази на нашій території. На думку ентузіастів ратифікації, після неї Україна отримає права впливати на роботу цього суду через участь у його статутних органах, зараз же ми маємо лише обов'язки, але не маємо прав. Опоненти МКС наводять дані про низьку продуктивність роботи суду, скромні результати та тривалі процедури. Окрім того, вони висловлюють занепокоєння щодо передачі частини суверенного судочинства на глобальний рівень. Адже тоді сам МКС буде вибирати, які справи він хоче брати до розгляду, і не завжди це може співпадати з пріоритетами України. Також наводять аргумент про те, що ряд західних держав поки що утримуються від ратифікації Римського статуту. Для того, щоб почати провадження проти трьох осіб з функціональним імунітетом, МКС має отримати рішення Радбезу ООН про визнання факту агресії. А поки Російська Федерація має там право вето – цього рішення не буде. Звичайно, МКС не ідеальний, але в нашій ситуації треба використовувати і його можливості для покарання агресора. Також не треба забувати, що ратифікація передбачена в політичній частині Угоди про асоціацію з ЄС, і нам це пригадають на переговорах про членство у Євросоюзі.

Обійти проблему імунітету може створення Міжнародного спеціального трибуналу. Це може бути наслідком рішення ООН, ЄС, Ради Європи – за угодою з Україною. Також

трибунал може бути утворено групою країн. Так, Нюрнберзький трибунал утворили 4 держави, Токійський – 11 держав. Українська дипломатія пропрацює варіант створення трибуналу на всіх майданчиках, це питання піднімає Президент на зустрічах із лідерами країн-партнерів. Вже близько десяти країн підтвердили свою готовність підписати угоду про створення такого трибуналу, і робота продовжується. 22 вересня В.Зеленський підписав Указ про створення робочої групи з опрацювання питання створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України. Предметом розгляду трибуналу має стати «злочин агресії», а відповідачами – 19 членів Радбезу РФ.

До речі, в Нюрнберзі розглядали обвинувачення не лише щодо політичних та військових керівників, але і щодо пропагандиста Ю.Штрайхера та олігарха Г.Крупна.

22 вересня Агенція системних комунікацій провела чергову фахову дискусію українських та іноземних юристів щодо деталей роботи МКС та механізмів створення трибуналу. Для тих, кому важлива більш глибока інформація з перших рук – доступний запис конференції. З нашого боку виступили з позицією безпосередньо задіяні в процес посадовці та політики, з міжнародного – юристи з досвідом роботи у трибуналах по колишній Югославії та інших країнах. Працювати треба по всіх можливих напрямках, і навіть сама підготовча робота – це вже елемент дипломатичного тиску на агресора (<https://blogs.pravda.com.ua/authors/popov/632ddea0c73ac/>). — 2022. – 23.09).

Блог на сайті «Українська правда»

Про автора: Марина Ставнійчук, член Європейської комісії за демократію через право (Венеційська комісія) від України (2007-2013 рр.). Заслужений юрист України, кандидат юридичних наук.

«Недооголошена» війна. Чому для нас важливо оголосити стан війни через агресію РФ проти України

Повернутися у публічній площині до теми щодо суті нерозривного зв'язку між розумінням збройної агресії РФ проти України у міжнародному праві і юридичним фактом оголошення Верховною Радою України за поданням Президента України стану війни через збройну агресію у національному конституційному праві, мене змусили декілька обставин останніх днів.

На хвилі початку переможного перелому ходу війни нашими ЗСУ, ми з молодією Агенцією системних комунікацій, започаткували концепт дискусій політиків, дипломатів і правників, ставлячи собі за мету утвердження сили міжнародного правосуддя. Адже, віддаючи належне певним зусиллям влади із організації цієї роботи назовні, водночас відчуваємо брак внутрішньо суспільного і фахового діалогу з важливих питань відповідальності Росії за злочини в Україні. Модеруючи поки що дві професійні дискусії, зауважила, що саме цьому, як на мене, фундаментальному аспекту, до цього часу не приділялася належна увага ані супердосвідченими міжнародними зірками у галузі міжнародного кримінального права, ані українськими дискусантами.

Причини неуваги до цієї ключової внутрішньо-правової оцінки агресії з боку Росії проти Української держави, наразі не важливі. Чи існує якесь притомне об'єктивне пояснення, чи це «не на часі» через певні суб'єктивні обставини, чи відсутнє взагалі розуміння системного підходу до цінностей, координат, зв'язків...

Отже – до суті проблеми. З посиленням тенденції до перемоги наших Збройних Сил, агресор увімкнув механізми, що остаточно розкривають справжні наміри цієї безпідставної агресії. Яка планувалася, готувалася, ініціювалася та здійснюється Росією у політичний та військовий спосіб. Яка за своїм характером, тяжкістю і масштабом є зухвалим порушенням Статуту ООН. Держава, що вважає себе засновником ООН, постійним членом її Радбезу, вчинила повномасштабну агресію щодо нашої держави з метою знищення українського народу і анексії наших територій. Як би агресор це не назвав – «спецоперацією», «війною з

НАТО» або «захистом суверенітету Росії». Тому підтримую звернення президента Зеленського, який, виступаючи на Раді Безпеки ООН 27.09.22 р з приводу проведення псевдореферендумів, закликав виключити Росію з її складу.

За сучасним змістом статті 8 bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду з Кампальськими змінами, визначення агресії у зв'язку з іншими положеннями цієї статті, пов'язується з актами застосування сили, збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності іншої держави чи будь-яким іншим способом, несумісним із статутом ООН.

В основі підходу, що запроваджений в новітньому міжнародному праві, лежить серед іншого і положення Резолюції Генеральної асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року, де визначено перелік дій, які незалежно від проголошення агресором війни, підпадають під поняття агресії.

Саме з цих підстав ще у 2014 році у зв'язку з анексією в Україні території АРК і Севастополя, воєнних дій на Донбасі, українська влада, згідно пункту 9 частини першої статті 85, пункту 19 частини першої статті 106 Конституції України, статті 4 ЗУ «Про оборону України» зобов'язана була оголосити стан війни через збройну агресію Росії проти України, здійснену у спосіб, який передбачений цими положеннями. Зауважу, що рішення РНБО, які тим чи іншим чином торкаються питань агресії РФ, не замінюють конституційного механізму. Виступаючи з трибуни Ради Європи у березні 2014 року, з приводу псевдореферендуму в Криму і анексії території АРК і Севастополя, я говорила тоді саме про це.

Цього (оголошення стану війни) тоді не сталось. Однак, про минуле потім, а от що принципово сьогодні: ця вимога національного конституційного законодавства про оголошення стану війни нікуди не поділася і нині. Вона відмінна від оголошеного внутрішнього правового режиму воєнного стану і всього, що з ним пов'язано.

Путін не лише вторгся на територію суверенної держави Україна. Не лише здійснив

очевидну військову окупацію, що стала результатом збройної агресії і застосування сили. Він усупереч усім регіональним чи світовим стандартам, усупереч українському і російському законодавству, через процедури псевдореферендумів намагається вкотре, перевернувши все з ніг на голову, анексувати в Українській державі її території. При цьому і незаконну мобілізацію в своїй державі намагається виправдати «захистом» анексованих в Україні територій – як власне вже російських, – дрейфуючи від «спецоперації» в бік «контроперації» і аж до оголошення війни Україні тощо. До того ж, вчергове загострюючи свій ядерний шантаж світу.

Як на мене, українська влада має невідкладно розставити всі точки над «і» – тобто негайно оголосити стан війни в Україні у зв'язку із збройною агресією РФ. Нехай із запізненням, але вибити з рук агресора козири для використання всередині РФ вже сьогодні, і так само надалі – при притягненні керівництва РФ до відповідальності за злочини в Україні. Відкиньте, у даному випадку, гібридність цієї війни. Чітко обіпріться на засади міжнародного та національного конституційного права. Ми не починали цієї війни першими, тобто, не нападали на Росію. Ні у лютому 2014, ні у лютому 2022 року. Ми не загрожували безпідставною війною Росії ні тоді, ні зараз. Ми не давали приводу для агресії на нас. Але ми маємо право на оборону, право саме на війну, тобто *jus ad bellum*, яке може мати тільки сторона, яка обороняється у будь-який, визначений нею спосіб.

Можливо, не всі зрозуміли, але саме про це йшлося у статті Головнокомандувача Збройних Сил України генерала Валерія Залужного та першого заступника Голови Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони і розвідки, генерал-лейтенанта Михайла Забродського «Перспективи забезпечення воєнної кампанії 2023 року: український погляд». Адже вони переконані, що існуючі нав'язані нам обмеження дій ЗСУ мають бути скасовані. Навіть територія держави-агресора за умов війни не може бути недоторканною.

Юридичний факт оголошення стану війни є нашою міжнародною декларацією як держави, проти якої здійснено збройну агресію. Це також обмежить можливості агресора для маніпулювання інформацією і свідомістю всередині власної країни.

В результаті відпадуть всі аргументи агресора, які давала і дає йому формальна невизначеність Української влади!!! Чітко фіксується факт агресії, який ще лише збирається доводити українська влада в ініційованому нею майбутньому спеціальному трибуналі. Скажу прямо для тих, хто вдає, що наче розбирається у питаннях міжнародного кримінального права, елементарну річ. Встановлення факту агресії – материнського злочину для воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду – вимагає складного процесу доведення в суді (який би він не був – чи МКС чи Спеціальний трибунал), якщо цей факт вчасно не буде встановлений згідно національного конституційного права.

Фіксація факту агресії також є основою підсилення легітимності усіх рішень щодо визнання дій Росії світом – міжнародними організаціями від Генеральної Асамблеї і Радбезу ООН, ПАРЄ – і до всіх міжнародних документів, де світ констатує агресію РФ проти України, але РФ цього не визнає.

Це також є абсолютно об'єктивною підставою, аби відкинути тиск Росії на Україну в частині схиляння до перемовин сьогодні на неприйнятних для нас умовах.

Я б могла довго пояснювати, чому юридичний факт, до якого зобов'язує українська Конституція українську владу – оголошення стану війни через вже триваючу збройну агресію РФ, – є надзвичайно важливим для того, щоб ЗСУ могли захищати власну державу у стратегічний і тактичний спосіб ведення визначених їхнім командуванням бойових дій. Я могла б докладно роз'яснювати, чому такий акт української влади є потрібним для упорядкування міжнародним правом обміну полоненими, визначення модальностей компенсаторних механізмів за шкоду у цій війні і навіть про важливість оголошення стану війни через агресію у питаннях відповідальності Росії та її керівництва за злочини в Україні. Усі

аргументи є. Але про це згодом, в тому числі і в нових публічних дискусіях, які ми продовжимо разом із Агенцією системних комунікацій.

Зауважу лише, що варто привести у належну відповідність Указ Президента України N661/2022 «Про робочу групу з опрацювання питання створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України». По-перше, уточнивши і в назві, і в тексті «агресії Російської Федерації», інакше не зрозуміло, хто її здійснив. По-друге, є необхідність суттєво підсилити склад цієї робочої групи як національними фахівцями, так і спеціалістами міжнародного класу. По-третє, цей Указ має відповідати і ідеологічно, і текстуально попереднім президентським актам з суміжних питань, наприклад, Указу N346\1022 «Про робочу групу з розробки та впровадження міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації».

Сьогодні час діяти не тільки у питанні вибивання «останнього козира» Росії – ядерного шантажу, а й для створення реальних механізмів відповідальності за агресію РФ проти України. Діяти професійно (<https://blogs.pravda.com.ua/authors/stavniychuk/63341fd8f17fa/>). – 2022. – 28.09).

Блог на сайті «Українська правда»

Про автора: Дмитро Разумков, український державний діяч, політик

Дев'ять пропозицій до проекту держбюджету-2023

Найближчими тижнями Верховна Рада проголосує за державний бюджет на 2023 рік. Зазвичай це одне з найскладніших рішень Парламенту, адже від нього залежить, як буде жити Україна наступні 365 днів.

Через повномасштабну війну з росією ми не побачимо різдвяної бюджетної ночі чи довготривалих перемовин. Бюджет потрібно схвалити оперативно, і серед народних депутатів є попередній консенсус. Втім швидкість не має зашкодити якості. Текст головного фінансового

документу потребує доопрацювання. «Розумна політика» вже готує пропозиції.

Нинішній кошторис значну частину коштів перенаправляє на фінансування армії, понад 50%. І це правильно в нинішніх умовах. Однак великий пласт соціально-економічних викликів, які існують в Україні, автори бюджету не врахували, що може викликати суттєві проблеми для мільйонів українців.

По-перше, у кошторисі надто оптимістичний прогноз розвитку на 2023 рік та відсутні фінансові стимули для відновлення виробництва. Це може призвести до поглиблення соціально-економічної кризи, спричиненої війною.

Треба тверезо оцінювати ситуацію. Самообман не зробить нас багатшими. За оцінками урядових експертів, цього року падіння ВВП складе 33,2%. І це об'єктивна оцінка, виходячи з сезонних показників. Саме тому прогнозоване Урядом зростання у 2023 році на 4,6% є занадто оптимістичним.

Безумовно, темпи відновлення економіки у середньостроковій перспективі залежатимуть від тривалості війни. Проте на можливості країни щодо післявоєнної реконструкції та розвитку економіки значний вплив матиме розгортання глобальної світової економічної кризи, а також її негативні наслідки.

По-друге, Україна досі має значний фінансовий борг, який ми продовжуємо виплачувати. Це може спричинити знецінення гривні та недоотримання коштів від запозичень. За планом Уряду, у 2023 році ми отримаємо 1,567 млрд грн у вигляді запозичень, більшість з них зовнішні. При тому що погашення боргу планується у сумі 415 млрд – доволі значні кошти.

Ключовою проблемою у борговій сфері України, передусім, є високий рівень боргового навантаження, що значно збільшує видатки на обслуговування держборгу, відволікаючи ресурси від спрямування на оборону, інвестиційні потреби та програми соціальної підтримки найбільш незахищених верств населення.

Суттєвим ризиком також є накопичення в наступному році значного обсягу боргових зобов'язань у іноземній валюті. Так, за останніми

оприлюдненими Мінфіном даними, станом на 31 липня із загального обсягу державного та гарантованого державою боргу 96,79 млрд дол лише 33,86%, плануються до погашення у гривні, решта – в іноземних валютах.

Наслідком цього може стати додаткова грошова емісія та ще більше скорочення бюджетних витрат, що негативно вплине як на обсяги попиту в економіці, так і на обсяги виробництва, що додатково впливатиме на ріст цін.

По-третє, «заморожування» мінімальної пенсії, заробітної плати та інших соціальних виплат. На фоні прогнозованого зростання споживчих цін на 70%, це призведе до значного зменшення доходів соціально незахищених верств населення.

По-четверте, відсутність у проекті бюджету фінансування будь-яких додаткових програм для адаптації внутрішньо переміщених осіб. Хоча, за даними Міжнародної організації міграції, їх в Україні близько 6,6 млн осіб.

Нам треба направляти додаткові кошти на виготовлення сучасних протезів чи закупку медичного обладнання для важкопоранених, психологічну допомогу постраждалим. Очевидно, що це може стати значним викликом не тільки у 2023 році, а й на найближче десятиліття.

По-п'яте, не враховані реальні загальноосвітні тенденції росту цін на енергоносії. Це може спровокувати збільшення боргів за послуги ЖКГ, а також призведе до зниження обсягів виробництва промислової продукції.

Більше того, у документі на 2023 рік Урядом планується зменшити загальний обсяг видатків на виплату пільг і житлових субсидій громадянам на оплату житлово-комунальних послуг на 3,8 млрд грн. Враховуючи велику кількість безробітних (4,8 млн людей), а також суттєве зниження рівні заробітної плати (у середньому 25-50%), це призведе тільки до збільшення боргів серед українців.

Як покращити ситуацію?

«Розумна політика» при наступному розгляді бюджету обов'язково пропонуватиме поправки. Вони конкретні та дієві, допоможуть покращити фінальний документ та усунути хоча б частину проблем. Ми пропонуємо:

– Надати право для ВПО першочергового отримання державної допомоги на кредити для бізнесу. При цьому звільнити їх від обов'язку надавати власне майно у заставу за кредитом;

– Встановити економічно обґрунтовані розміри прожиткових мінімумів;

– Скасувати право ігрового бізнесу на пільгове оподаткування під 2%, що надасть додаткові доходи;

– Скасувати повноваження Мінфіну, які не відповідають Бюджетному кодексу;

Всі ці пропозиції реальні. За рахунок надходжень від Нацбанку і повернення до звичайної системи оподаткування ігрового бізнесу, можливо також перерозподілити гроші та додатково виділити:

– 4 млрд грн на підтримку сільськогосподарських виробників;

– 62,1 млрд грн на соціальні видатки (пенсії, виплати малозабезпеченим);

– 12,5 млрд грн на фонди повоєнної відбудови;

– 23,2 млрд грн на освіту для того, щоби принаймні зберегти на поточному рівні зарплат освітян та системи забезпечення якості освіти;

– 15,7 млрд грн на медицину для програми державних гарантій і закупівлю ліків за договорами керованого доступу.

Зараз ми не можемо дозволити собі пільги для неперіоритетних галузей економіки. Ігровий бізнес до таких точно не належить. Тож тут і зараз треба зосередитися на допомозі людям, які найбільше постраждали від російської війни. Соціальному і гуманітарному забезпеченні. Все інше – після перемоги. (<https://blogs.pravda.com.ua/authors/razumkov/633c18cfa97fb/>). – 2022. – 04.10).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Сергій Задворний, громадський діяч

Закон популізм – бомбосховищ не буде

27 квітня 2022 року на першому за час російського вторгнення засіданні Конгресу місцевих та регіональних влад Президент

України Володимир Зеленський закликав ухвалити всі необхідні зміни до нормативно-правових актів, щоб нове житло в Україні обов'язково будували з комфортними бомбосховищами, а старий житловий фонд був обладнаний відповідно до потреб забезпечення безпеки громадян. Відповідні рішення будуть зафіксовані у законодавстві.

Відійшовши від переляку наші законодавці за закритими дверима сесійної зали верховної ради почали виконувати обіцянку Президента та тим самим проявляти «турботу» про своїх виборців. Результатом такої «плідної роботи» став законопроект № 7398 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, щодо забезпечення вимог цивільного захисту під час планування та забудови територій», метою якого є розгортання в Україні мережі захисних споруд цивільного захисту, спроможних підвищити рівень безпеки громадян від воєнних злочинів.

Щоб уникнути неприйнятної тлумачення розділу «інженерно-технічних заходів цивільного захисту» для забудовників автори в тексті закону внесли важливе визначення – «може передбачатися», яке визначає можливість, а не обов'язковість будівництва сховищ. Це дає можливість захистити будівельний бізнес від зайвих обов'язків будувати сховища, натомість відбутись заходами іншого характеру, наприклад технічно-організаційними, такими як встановлення системи оповіщення та вказівників в якому напрямку евакуюватись «по сигналу біжить суворо на захід 5 км, хай щастить».

Навіть у головному юридичному управлінні апарату верховної влади прийшли до висновку: «Оскільки йдеться про життя та здоров'я, безпеку людей на об'єктах будівництва, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів з середніми (СС2) та значними (СС3) наслідками, на яких постійно перебуватимуть понад 50 фізичних осіб або періодично перебуватимуть понад 100 фізичних осіб, вважаємо, що будівництво захисних споруд цивільного захисту для таких об'єктів будівництва мало б бути обов'язковим.»

А знаючи наших «бізнесменів», які навіть норми по парко-міцям для авто не виконують, то можна не чекати і бомбосховищ.

Також у мене виникло питання, як саме наші депутати потурбувались про своє життя в найважчий для країни час? З цього приводу я звернувся до Президента України з петицією. Прошу вас ПІДТРИМАТИ петицію.

«Прошу зобов'язати державну прикордонну службу оприлюднити інформацію про перетин державного кордону Народними Депутатами Верховної ради України 9 скликання з 22.02.2022 по 01.04.2022» (https://censor.net/ua/blogs/3368848/zakon_populzm_bomboshovich_ne_bude). – 2022. – 22 09).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Віталій Кулик, політолог, директор Центру досліджень проблем громадянського суспільства

Законопроект про Альфа-Банк. Трохи подробиць

Законопроект щодо виведення з ринку системно важливого банку: витрат для платників податків не буде. Керівництву банку і його клієнтам підготуватися – розбираємо деталі.

Законопроект №8069, зареєстрований у парламенті 23.09.2022, вже назвали законом, який дозволить націоналізувати банк за 1 гривню.

Детальний аналіз процедури, дозволяє дійти цікавих висновків.

По-перше, прописується, що вартість фін. установи акціонерам відшкодуватимуть після компенсації збитків державі з боку росії.

По-друге, законопроектом пропонується за пропозицією НБУ надати право Мінфіну брати участь у виведенні з ринку не просто банку, але «системно важливого банку», і не з будь-яких підстав, а лише «з підстав, які настали під час здійсненої військової агресії росії проти України».

По-третє, націоналізація системно важливого банку хоч і відбуватиметься через процедуру віднесення банку до категорії неплатоспроможних, однак не потребуватиме докапіталізації з боку держави – продаж банку за 1 грн буде проводитись незалежно від

фактичного розміру регулятивного капіталу банку на день прийняття НБУ відповідного рішення. Відповідно, гроші Держави (читай платників податків) не будуть витрачатися на цю націоналізацію.

По-четверте, Фонд гарантування вкладів «протягом процедури виведення неплатоспроможного системно важливого банку з ринку за участю держави призначає, за поданням Міністерства фінансів України, погодженим з Національним банком України, керівників банку, які приступають до виконання своїх обов'язків з моменту припинення Фондом тимчасової адміністрації», що вкрай важливо, щоб розірвати старі управлінські ланцюжки і забезпечити контроль над всіма операціями в Банку.

По-п'яте, відповідно до норм цього Закону – по всіх вкладниках і кредиторам Фонд гарантування, який перебирає на себе функції управління банком, буде перевіряти як кінцевих бенефіціарів таких клієнтів, так і джерела походження коштів:

«Банк протягом двох місяців з дня набуття державою права власності на акції неплатоспроможного системно важливого банку проводить додатковий аналіз кредиторів банку на відповідність критеріям для припинення зобов'язань перед ними відповідно до цього Закону з урахуванням структури власності кредиторів, визначення їх кінцевих бенефіціарних власників (контролерів) та 7 припиняє ті зобов'язання перед особами, що відповідають таким критеріям. Якщо в результаті такого аналізу кредиторів банку не вдалося встановити кінцевих бенефіціарних власників (контролерів) таких кредиторів або встановлено, що джерела розміщених у банку коштів є непрозорими чи недостатніми, або кредитори не надали банку у строк, встановлений у запиті банку, достатньої інформації для проведення аналізу наведених даних, банк зобов'язаний здійснити блокування операцій за рахунками таких кредиторів та коштів за такими рахунками для визначення відповідності кредиторів умовам для припинення зобов'язань перед ними або розблокування коштів за такими рахунками

відповідно до цього Закону і повідомити таких кредиторів про прийняті рішення»

А тепер подивимось, на кого ж конкретно розрахований проєкт №8069.

До системно важливих банків України нині належить 14 фінустанов:

1) 4 державні банки: Ощадбанк, ПриватБанк, Укргазбанк, Укрексімбанк;

2) 4 банки із європейським капіталом: Кредобанк, ОТП Банк, Райффайзен Банк, Укрсиббанк;

3) 5 банків з українським капіталом: А-Банк, банк «Південний», ПУМБ, ТАСкомбанк, Універсал Банк;

4) 1 банк із російським капіталом: Альфа-Банк.

Очевидно, що держбанки з цього переліку можна викреслювати відразу з упевненістю на 100%, хоч впевнено прибутковим є Приватбанк і Ощадбанк.

Банки з європейським капіталом – скоріш за все теж, адже важко уявити, щоб нашим західним партнерам відшкодовували вартість банків лише після компенсації збитків з боку росії.

Щодо банків з українським капіталом, то вони всі операційно прибуткові і з хорошим запасом ліквідності.

Тому, ймовірно, що проєкт прописаний саме під Альфа-банк.

Прикметно, що на одному з профільних онлайн-ЗМІ новину про проєкт №8069 навіть проілюстрували за допомогою фото Фрідмана.

Про негативні тенденції дотично свідчить й інформаційний галас навколо банку. Йдеться про так звану докапіталізацію банку заради зняття санкцій з Михайла Фрідмана.

І хоч в банку виступають категорично проти й самого факту поганого кредитного портфелю, й зв'язку докапіталізації зі зняттям санкцій, проти самої докапіталізації все ж ніяк не заперечують.

Підсумовуючи все вище сказане, очевидно, що за таких умов вкрай важливим є посилення контролю Нацбанку за роботою Альфа-банку з метою запобігання виведення коштів з установи. (https://censor.net/ua/blogs/3370198/zakonoproekt_pro_alfabank_trohy_podrobyts). – 2022. – 28.09).

Блог на сайті «Судово-юридична газета»

Про автора: Руслан Арсірій, суддя Окружного адміністративного суду міста Києва, кандидат юридичних наук

Від заправки принтерів до віртуалізації серверних завдань: як побудована IT-інфраструктура суду?

Одночасне функціонування низки програм та систем, а також захист отриманої інформації та її правильне зберігання – це лише частина завдань IT-інфраструктури суду. З належно організованої роботи у цьому напрямку і повинно починатись електронне судочинство в кожному органі судової влади.

Використання інформаційних технологій в судочинстві на сьогодні є невід’ємною складовою діяльності кожного суду та потребує не лише компетентності працівників та якісного обладнання, але й правильно підбраного і налаштованого під робочі завдання програмного забезпечення. На перший погляд може здаватись, що електронне судочинство складається з комп’ютера, кабелю з підключенням до Інтернету та декількох спеціалізованих програм. Однак насправді це цілий комплекс технічних заходів для безперебійної роботи низки систем.

У цій публікації ми вирішили поділитися власним досвідом використання обладнання та програмного забезпечення для передавання, збереження та обробки електронної інформації. Одним із головних завдань при налаштуванні автоматизованої системи діловодства в суді є системна інтеграція обов’язкових для використання програм на існуючому обладнанні. Всі документи, що надходять за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, в тому числі “Електронного суду”, необхідно отримати, зареєструвати, зберегти та направити безпосереднім виконавцям для подальшої роботи.

У суді побудована локальна комп’ютерна мережа Ethernet, яка поєднує майже всі робочі місця в двох адміністративних будівлях суду

і забезпечує можливість одночасної роботи в системі понад 200 користувачів – суддів та працівників апарату суду. Адміністративні суди (як і господарські) використовують для ведення діловодства комп’ютерну програму «Діловодство спеціалізованого суду» та низку окремих модулів ЄСІТС, серед яких – «Електронний суд», «Електронний кабінет», підсистема відеоконференцзв’язку. Відділ кадрової роботи та бухгалтерія використовують окреме спеціалізоване програмне забезпечення.

У щоденній роботі з документами важливим інструментом є електронна пошта. Outlook, що налаштований в суді, є однією із програм офісного пакету Microsoft, до складу якої входять: календар, планувальник завдань, записки, менеджер електронної пошти, адресна книга. За допомогою Outlook доставляється зовнішня електронна пошта, внутрішня файлова інформація, матеріали з судів вищих інстанцій, Державної судової адміністрації України та інших органів.

Секретар судового засідання за допомогою Outlook має можливість зберігати інформацію про представників сторін, фіксувати їх електронні адреси, номери телефонів та інші контактні дані, необхідні для комунікації.

Можливості сумісної роботи Microsoft Outlook у поєднанні з Exchange Server (також встановлено в суді) здатні полегшити планування та облік роботи на кожному робочому місці. Суддя може у власному календарі планувати слухання та письмову роботу над справами; надавати доступ до календаря помічнику та секретарю судового засідання (або створювати з ними окремий сумісний календар); ставити їм завдання щодо контролю термінів виконання. Це дає можливість підвищити ефективність роботи в межах певного віртуального простору кожного суддівського сектору (суддя, помічник, секретар судового засідання).

На комп’ютерах працівників суду встановлено офісні пакети фірми Microsoft, а саме – Microsoft Word – текстовий процесор, що дозволяє готувати документи різної складності. КП «Діловодство спеціалізованого суду» теж має вбудований текстовий редактор, але через

його недосконалість готувати великі за обсягом тексти практично неможливо. Відтак, Microsoft Word залишається основною програмою для таких завдань.

Microsoft Excel – табличний процесор, що підтримує всі необхідні функції для створення електронних таблиць будь-якої складності. Цю програму обрали розробники КП «Діловодство спеціалізованого суду» як інструмент інтеграції із зовнішніми завданнями користувачів. Вивантаження створених реєстрів, таблиць для аналізу документообігу та статистичних даних здійснюється саме в Microsoft Excel. При наявності певних навичок, за допомогою цієї програми можна здійснювати аналіз табличної інформації для оцінки діяльності судді (суду), готувати звіти різного рівня складності, а також візуалізувати їх шляхом створення відповідних діаграм та графіків.

Обов'язковою програмою на кожному робочому місці також є Adobe Acrobat Reader, що дозволяє переглядати, зберігати та переміщувати PDF-файли. Саме цей формат документів використовують державні органи для поширення інформації про прийняті рішення, розпорядчі документи тощо.

Пошук актуальної законодавчої бази, доступ до реєстрів, перевірка дії сертифіката криптографічного ключа ЕЦП та багато інших завдань, які виникають в процесі щоденної роботи суддів чи працівників апарату суду, виконується за допомогою доступу до мережі Інтернет через браузер. Правильне налаштування цієї, на перший погляд, простої та розповсюдженої програми надає можливість раціонально організувати роботу зі спеціальною юридичною інформацією, здійснювати її отримання, захищаючи комп'ютер від зовнішніх загроз.

Ефективна робота великої кількості програм в суді можлива завдяки їх системній інтеграції на існуючому обладнанні. Це комплекс заходів, який потребує значних зусиль, постійного контролю стану їх роботи, оновлення, захисту, відповідності критеріям безпечності тощо.

Одним із напрямів захисту даних, програмного забезпечення та налаштувань є резервне копіювання інформації. Резервні

копії потрібні, коли робочі файли втрачено або пошкоджено через збої в роботі комп'ютерної техніки або програмного забезпечення внаслідок кібератак, відключення електроенергії, помилкового видалення тощо. Для забезпечення роботи локальної мережі суду ми використовуємо якісну мережеву техніку та ліцензійне програмне забезпечення, що пройшли випробування у багатьох країнах та можуть впоратися з такими задачами, і разом з тим мають ряд інших корисних функцій.

Ще один важливий аспект в налагодженні ефективної IT-інфраструктури суду – це віртуалізація серверних завдань. Вона дозволяє одній серверній машині виконувати завдання декількох серверів. На одному фізичному сервері (хості) можна створити достатню для суду кількість віртуальних серверів, що виконують різні завдання. Віртуальні сервери працюють незалежно один від одного, кожен під управлінням власної ОС.

За допомогою віртуальних машин простір, який використовується для встановлення певної кількості фізичних серверів, можна зменшити до одного, а це, в свою чергу, економить енергію та ресурс. Зрозуміло, що фізичне дублювання серверу все ж таки необхідно, але вже не створює такої проблеми, як при дублюванні 3-4 комп'ютерів-серверів.

По суті, віртуалізація дає можливість спростувати робочі процеси IT-інфраструктури. Це відбувається завдяки правильному використанню ресурсів та зменшенню витрат на обслуговування та адміністрування. В такий спосіб скорочуються терміни налагодження типової системи.

Окрема увага в IT-інфраструктурі суду приділена захисту від потенційних кіберзагроз. У комп'ютерних мережах потрібно правильно налаштувати брандмауер (Firewall), який виявлятиме та блокуватиме мережевий трафік на основі попередньо визначених критеріїв. Це система на основі програмного або апаратного забезпечення, яка є своєрідним посередником між безпечними та неперевіреними мережами, а також їх частинами. Головна функція брандмауера – фільтрація шкідливого та потенційно небезпечного контенту та з'єднань.

Одночасне функціонування вище описаних мною програм, систем та засобів – важлива складова діяльності суду. Працівники ІТ-відділу суду виконують великий обсяг функцій щодо налаштування, технічної підтримки, обслуговування, оновлення, профілактики, а часто і ремонту як комп'ютерної техніки, так і серверного обладнання. Відтак, коли нам говорять про масштабні процеси електронного судочинства, то ми повинні розуміти, що воно починається не з концепцій та стратегій, а з працівників ІТ-відділу кожного суду (<https://sud.ua/uk/news/blog/250273-vid-zappravki-printeriv-do-virtualizatsiyi-servernikh-zavdan-yak-pobudovana-it-infrastruktura-sudu>). – 2022. – 26.09).

Блог на сайті «Вечірній Київ»

Про автора: Олександр Возний, начальник управління екології та природних ресурсів КМДА

Місто майбутнього: в пріоритеті людина, а не авто

22 вересня у світі відзначається Міжнародний день без автомобілів.

У різних куточках світу люди пересаджуються з власних автівок на громадський транспорт, велосипеди та самокати, аби продемонструвати, що альтернатива приватному транспорту існує. А ще – показати, що міста можуть чудово виглядати без засилля автотранспорту.

В Україні така традиція тільки набирає обертів. Однак вже зараз зрозуміло – якщо ми хочемо жити у сучасній європейській державі, маємо змінювати підхід до панування приватних авто у містах.

Неформально дні без машин відзначають у світі з 90-х років, а ось глобальний Міжнародний день без автомобілів вперше відзначили у 2000-му.

22 вересня традиційно багато великих міст перекривають свої центральні дороги, перетворюючи їх на пішохідні або велосипедні зони. В деяких містах йдуть далі, влаштовуючи перегони транспортних засобів, які працюють на альтернативному паливі (Будапешт), або

кінні змагання (Сан-Паулу). Десь все місто перетворюється на зону для пікніків (Відень) або велику бігову доріжку (Джакарта).

Яким би не був підхід, головною метою таких заходів є демонстрація того, що приватному транспорту є альтернатива, а міста не обов'язково мають нагадувати нескінченне автошоу.

В чому ж полягає основа проблема засилля автомобілів? Окрім очевидних незручностей для тих мешканців міста, які обрали альтернативні види пересування, маємо величезну небезпеку у вигляді викидів. До речі, саме транспорт або пересувні джерела забруднення відповідають за більш ніж 80% забруднюючих речовин у повітрі.

Про які саме забруднюючі йдеться? Їх чотири, і всі вони дуже шкідливі для людини. Передусім, це зважені частинки пилу РМ 2.5. Перебуваючи в повітрі, вони можуть завдавати шкоди здоров'ю, потрапляючи в організм, коли ми вдихаємо.

Наступний забруднювач – це оксид азоту, який утворюється під час згоряння палива. Також через дію двигуна внутрішнього згорання виділяються вуглеводні. Це – токсична сполука вуглецю і водню. Насамкінець, небезпеку становить знайомий всім чадний газ. Він виділяється, коли вуглець у паливі не згорає повністю.

У Києві всі ці небезпечні речовини вимірює автоматична система моніторингу повітря. Системи з аналогічним принципом роботи працюють у Лондоні, Парижі, Мюнхені та інших європейських містах.

У нашому випадку йдеться про п'ять референтних (високоточних) пунктів спостереження, які щохвилини фіксують рівень забрудненості повітря в столиці. Хоча цей рік і не є показовим, зазначу, що понад 80% днів від початку 2022-го рівень забрудненості повітря у столиці був низьким.

Цікаво, що у перші тижні повномасштабного вторгнення, коли з Києва масово виїхали автомобілі, ми спостерігали особливо низькі показники забрудненості повітря. Звісно, це не стосується днів, коли довкола столиці вирували пожежі, спричинені бойовими діями.

І хоча в цілому ситуація з атмосферним повітрям у Києві є нормальною як для мегаполіса, ми розуміємо, що подальший розвиток міста має обов'язково враховувати європейський тренд на зміну фокуса уваги з приватного автотранспорту на альтернативні способи пересування містом.

Серед них, безумовно, одним з найважливіших є впровадження зручного і сучасного громадського транспорту. Не менш корисними є ініціативи по збільшенню кількості велосипедних доріжок та пішохідних зон. Також не зайвим буде розглянути європейський досвід по обмеженню руху приватних автомобілів центром міста або окремими мікрорайонами.

Безумовно, будь-які системні зміни, на кшталт введення зон обмеження або заборони руху приватних авто, мають ґрунтуватися на дослідженнях. Дані для цих досліджень Управління екології та природних ресурсів КМДА накопичує з 2020 року, коли у столиці почала діяти автоматична система моніторингу повітря.

Планується, що до 2025 року розбудова системи моніторингу завершиться. Отож

столиця матиме 17 високоточних пунктів спостереження за станом атмосферного повітря, які щохвилини аналізуватимуть якість повітря і зберігатимуть дані на сервері.

Маючи такий обсяг даних, підкріплених додатковими дослідженнями, ми зможемо чітко встановити зони, де спостерігається системне перевищення забруднюючих речовин.

Наступним кроком буде напрацювання програми по очищенню атмосферного повітря та напрацювання рекомендацій для міського планування.

Що зараз пересічний киянин або мешканець іншого великого українського міста в умовному тилу може зробити, аби внести свій вклад у поліпшення екологічної ситуації?

Це докласти максимум зусиль, аби скоротити використання власного авто. Як на мене, Міжнародний день без автомобілів може стати чудовим початком формування нової звички – коли на зміну машині приходить метро, велосипед, самокат або стара добра прогулянка (<https://vechirniy.kyiv.ua/blog/>). – 2022. – 22.09).

**ГРОМАДСЬКА ДУМКА
ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ
№ 15 (237) 2022**

Інформаційно-аналітичний бюлетень
на базі оперативних матеріалів
Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»

Редактори:
А. Берегельська, Я. Маленко

Комп'ютерне верстання:
Н. Крапіва

Підп. до друку 15.10.2022.
Формат 60х90/8. Обл.-вид. арк. 5,6.
Наклад 21 пр.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3
siaz2014@ukr.net